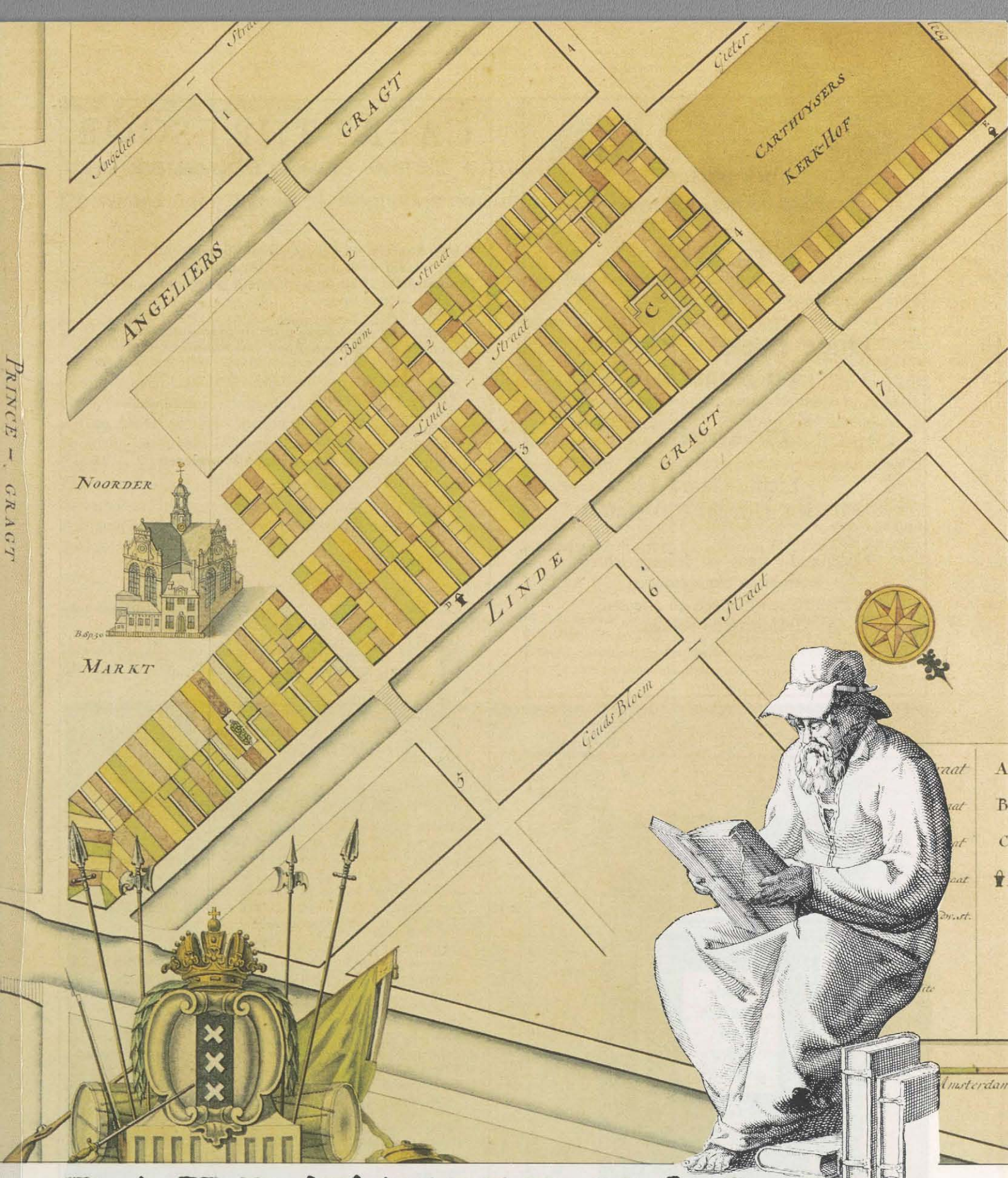

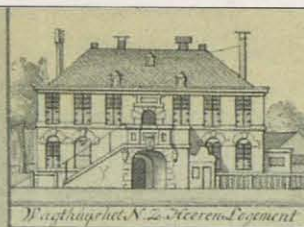
CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND 12e jaargang, 1993, nr. 4

D'H'GERRITJARMAN
Sergeant

N°50

Antiquariaat
Het Bisschopshof

Oude Boeken, Prenten en Kaarten

J.W. Kervezee

Lichte Gaard 1
3511 KT Utrecht 030-314093

Nederlandse stads- en dorpsgezichten
Kaarten en plattegronden
Plaatsbeschrijvingen en atlassen
Geïllustreerde boeken

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030 - 32 13 42

Catalogus op aanvraag

CAERT-THRESOOR

Inhoud 12e jaargang 1993, nr. 4

Vier kaarten de gehele wereld omvattend:
De wereld door Johannes Vingbooms
omstreeks 1650 op perkament getekend
W.F.J. Mörzer Bruyns

73

Bestaan er getekende militair-topografische
kaarten of vestingplannen van Simon Stevin?
dr. F. Westra

82

Varia Cartographica

86

Besprekingen

89

Nieuwe Literatuur en Facsimile-uitgaven

91

Redactie

Drs. P.P.W.J. van den Brink, Dr. H.P. Deys,
Drs. M.M.Th.L. Hamelers, Dr. P.C.J. van der Krogt,
Drs. A.H. Ruitinga, J.W.F. Voogt, Drs. D. de Vries,
Drs. J.W.H. Werner.

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Caert-Thresoor, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht,
FRW-Vakgr. Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC
Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het redactiesecretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 30,— per
jaar (vier nummers), buitenland f 50,—. Losse nummers
f 10,—. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen
en bestellingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor,
Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, tel. 01720-
44667, Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is
slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de re-
dactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nr.	f 100,—
halve pagina per nr.	f 70,—
1/4 pagina per nr.	f 50,—

Bij plaatsing in één jaargang (4 nrs.): wisselende tekst
10% korting; zelfde tekst 15% korting.

Vraag en aanbod

Kleine advertenties van abonnees kunnen worden opge-
nomen à f 5,— per 12 woorden. Opgave aan de admi-
nistratie.

ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag:

Fragment van de handgetekende Amsterdamse burger-
of schutterswijkkaart van wijk nr. 50. Het origineel wordt
bewaard in de collectie van het Gemeentearchief Amster-
dam. Voor meer uitvoerige informatie over deze kaart, in-
clusief een bibliografische beschrijving, zie blz. 10 van de-
ze jaargang van Caert-Thresoor.

Vier kaarten de gehele wereld omvattend

De wereld door Johannes Vingboons omstreeks 1650 op perkament getekend

Inleiding

In november 1992 kocht de Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum met steun van de Vereniging Rembrandt en het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur ten behoeve van het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam vier belangrijke kaarten de gehele wereld omvattend. Ze zijn, wellicht op bestelling, omstreeks 1650 getekend op perkament door Johannes Vingboons. De wandkaarten behoren bij elkaar en waren waarschijnlijk voor een Zweeds regent en verzamelaar. In tegenstelling tot gedrukte wandkaarten zijn handschriften zoals deze, in Nederland niet bewaard gebleven.

Het wereldbeeld

Met elkaar geven de kaarten het gehele toen bekende wereldbeeld weer. Twee ervan zijn polaire projecties, het

wereldbeeld zoals gezien van recht boven noord- en zuidpool. De andere twee zijn een wassende-gradkaart en een gelijkgradige-gradkaart. Deze laatste twee beelden de oceanen en de continenten af. Ze zijn te dateren door de ingetekende ontdekkingen van Abel Tasman op het zuidelijk halfrond in 1642 en 1644, van Maarten Gerritsz. Vries in het noordoosten van Japan in 1643 en van Hendrik Brouwer bij Zuid-Amerika, eveneens in 1643. Californië is als een eiland afgebeeld, een fout die in 1645-46 in de Nederlandse kartografie werd geïntroduceerd¹.

Commandeur van de VOC Abel Jansz. Tasman kreeg in 1642 van gouverneur-generaal Anthonie van Diemen de opdracht om met de schepen *Heemskerck* en *Zee-*

W.F.J. Mörzer Bruyns voer korte tijd als stuurman grote handelsvaart. Sinds 1969 is hij verbonden aan het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, thans als hoofdconservator van de zeevaartkundige collectie.

Eerste kaart: 'Suyder en Noorder America Met de Eylanden ende Vastelanden Van Westindien en een gedeelte Van Europa en Africa. Alle op zijn Behoorlijke Polis Hooghte Geleijt Door J. Vingboons'. (Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam).

Tweede kaart: 'Caert van Asia en een Gedeelte Van Afrika Met de Eylanden ende Vaste Lande Van Oostindien. Beschreven door J. Vingboons'. (Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam).

haen in oostelijke richting een doorvaart naar Chili te zoeken en daarbij het grotendeels nog onbekende Zuidland (Australië) te onderzoeken. Van Diemens doel was het handelsgebied van de Compagnie uit te breiden. In november kreeg de *Zeehaen* als eerste schip het huidige Tasmanië in zicht dat Anthoni van Diemens Landt werd genoemd. Verder oostwaarts werd in december Nieuw Zeeland verkend, door Tasman Staten Land gedoopt. De schepen voeren langs de westkust van het Noord- en Zuideiland. Daarbij werd ongemerkt de ingang van de later benoemde Cook Strait, die de beide eilanden scheidt, gepasseerd.

In 1644 kreeg Tasman, wederom van Van Diemen, doch ditmaal met de schepen *Limmen*, *Zeemeeuw* en *Bracq*, de opdracht te onderzoeken of Nieuw Guinea en het Zuidland verbonden waren en of daarvandaan een directe vaarweg naar Van Diemensland bestond. Evenals zijn Nederlandse voorgangers in dit gebied in 1606 en 1623 zag Tasman de Torres Straat aan voor een baai. Hoewel de ontdekkingen van Tasman spoedig op kaarten en globes verschenen, duurde het jaren voordat een verslag van de reis in druk verscheen. Dit gebeurde pas in 1671 in het werk van Arnoldus Montanus, *De nieuwe en onbekende wereld: of beschryving van America en 't Zuidland*.

Schipper-commandeur van de VOC Maarten Gerritsz. Vries werd in 1643, eveneens in opdracht van Van Die-

men, met het schip *Castricum* naar het noordoosten van Japan gezonden teneinde daar de vermeende Goud- en Zilvereilanden te vinden. Die eilanden vond hij niet, maar wel ontdekte hij de zuidelijke eilanden van de Koorilen, die hij Staten Landt en Compagnijs (Compagnies) Landt noemde. Ofschoon het tijdens de reis dooropperstuurman Cornelis Jansz. Coen bijgehouden journaal pas in 1858 werd uitgegeven, verscheen er al eerder een kort verslag van de reis van Hendrick Brouwer in het *Journael ende historis verhael van de reyse gedaen by oosten de Straet le Maire*. . . (Amsterdam, 1646).² Dit boek bevat ook het verslag van Hendrick Brouwer uit 1643 waaruit bleek dat Statenland, door Isaac le Maire in 1616 ten zuidoosten van Vuurland ontdekt, een eiland was. Brouwer, oud-gouverneur generaal van Indië, voer in opdracht van de WIC met een vijftal schepen om Kaap Hoorn naar Chili. Daarbij werd Statenland omzeild waardoor men kon vaststellen dat het een eiland betrof en niet een uitloper van het grote Zuidland zoals Le Maire had gemeend. De *Dolphijn* kreeg de opdracht het eiland, door Brouwer Staten eiland genoemd, nader te onderzoeken.

De ontdekkingen van Tasman en Vries verschenen voor het eerst in druk op de wandkaart van de wereld in 1645-46 uitgegeven door Joan Blaeu. Deze kaart was een verbeterde uitgave van een kaart van zijn vader Willem Jansz. uit 1619. Joan Blaeu was kaartenmaker van

de VOC en kon als een der eersten beschikken over het uit Batavia naar Nederland opgestuurde kaartmateriaal. De wereldkaart van Joan Blaeu was ook de eerste Nederlandse kaart waarop Californië als eiland werd afgebeeld. In tegenstelling tot zijn vaders uitgave van 1619 waar het terecht als een schiereiland te zien is. De oorzaak van deze fout lag bij pater Antonio de Ascensión die, op basis van verkeerd geïnterpreteerde Spaanse informatie, Californië als een eiland in een kaart tekende. Die kaart werd in 1620, onderweg naar Spanje, door Nederlanders buitgemaakt en naar Amsterdam gebracht. De fout kreeg vervolgens grote bekendheid door overname ervan op een kaart van Noord-Amerika uit 1625 van de Engelsman Henry Briggs.

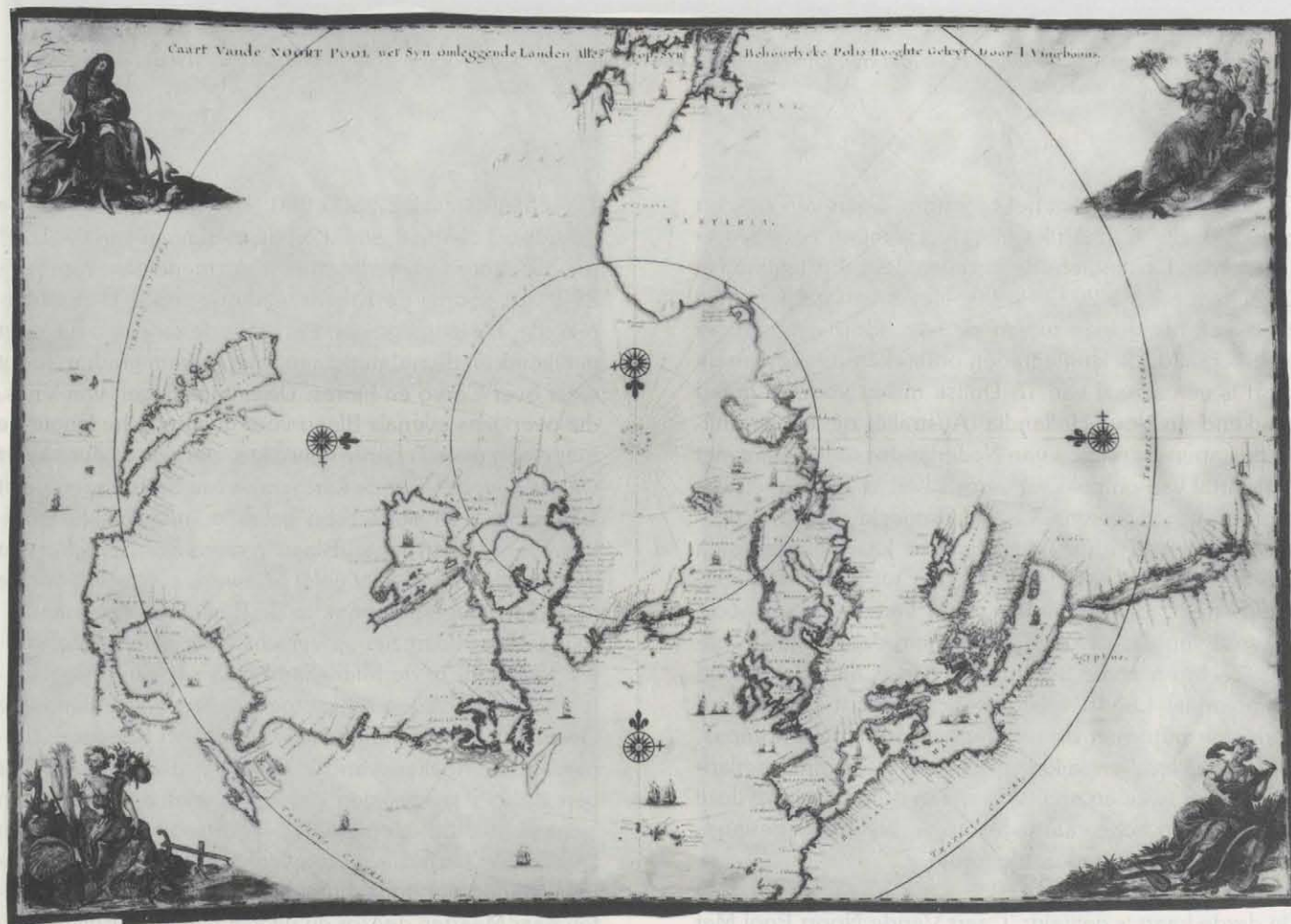
De kaarten van Vingboons zijn, zoals we zullen zien, niet overal even goed bijgewerkt als de wereldkaart van Blaeu van 1645-46. Waar het Azië betreft is dat wel het geval, waar het Staten eiland bij Vuurland betreft zijn ze zelfs verder bijgewerkt, maar in de noordpoolstreek zijn ze juist minder bijgewerkt.

De kaarten

Er is geen strikte volgorde in de kaarten, de titel van de 'eerste' luidt: 'Suyder en Noorder America Met de Eylanden ende Vastelanden Van Westindien en een gedeelte

Van Europa en Africa. Alle op zijn Behoorlijke Polis Hooghte Geleijt Door J. Vingboons'.

De schaal op de equator is ca 1:40.000.000. Het is een wassende graadkaart van het gebied tussen de 69e noorder en zuider breedtegraad, net voorbij de Noord- en Zuidpoolcirkel, getekend op een net van loxodromen. Op de equator is de verdeling in geografische lengtegraden aangebracht waarbij als nulmeridiaan die over de eilanden Corvo en Flores in de Azoren is gekozen. Op de wereldkaart van Blaeu van 1645-46 is de nulmeridiaan die over de Pico (de centrale berg) van het oostelijker dan Corvo gelegen Tenerife in de Canarische eilanden.³ Ten zuiden van IJsland is een naamloos eilandje ingetekend met de aantekening 'A° 1613 detecta'. Waarschijnlijk was dat een vulkanisch eilandje dat slechts een kort bestaan heeft gekend. Ofschoon het bij Vuurland gelegen Statenland onmiskenbaar als eiland is afgebeeld, resultaat van de reis van Brouwer in 1643, zijn de daar door hem toegekende namen niet vermeld. De cartouche is versierd met vier groepen van elk twee putti. De twee ter linkerzijde hanteren een graadstok en een lood, de overige houden niet-nautische attributen vast zoals trompet en wapens. Ook op andere plaatsen is de kaart versierd. In de Stille Oceaan zijn exotische vaartuigen getekend en elders vechtende Nederlandse en Spaanse schepen, een verwijzing naar de Tachtigjarige Oorlog.

Derde kaart: 'Caert Vande Noort Pool Met Syn Omleggende Landen Alles op Syn Behoorlycke Polis Hooghte Geleijt Door I. Vingboons'. (Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam).

Vierde kaart: 'Caert Vande Zuydt Pool Met Syn Omleggende Landen Nieuwelyck Betrocken door I. Vingboons'. (Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam).

De tweede kaart draagt het opschrift: 'Caert van Asia en een Gedeelte Van Afrika Met de Eylanden ende Vaste Lande Van Oostindien. Beschreven door J. Vingboons'. De schaal is ca 1:20.000.000. Het is een gelijkgradige kaart van het gebied tussen de 54e noorder en zuider breedtegraad, de lengtegraden ontbreken. Onderaan de kaart is een schaal van 15 Duitse mijlen voor en graad getekend. In Nova Hollandia (Australië) zijn bij verschillende kappen de namen van Nederlandse ontdekkers met het jaartal van ontdekking vermeld en in Tasmanië staat 'Antoni van Diemens Landt Ontdekt Anno 1642'. Nieuw Zeeland ontbreekt op deze kaart omdat men meende dat het oostelijker lag dan tot waar het kaartbeeld strekt. Bij de ontdekkingen van Vries ten noordoosten van Japan zijn de door hem daar gegeven namen te lezen zoals Straat de Vries, Caap Schout en Compan[ijs] Landt. Het cartouche wordt geflankeerd door drie putti met de navigatie-instrumenten kompas, graadstok, lood en kijker. De schaal wordt links geflankeerd door twee en rechts door één putto. Ook op deze kaart zijn exotische vaartuigen en vechtende Nederlandse en Spaanse schepen afgebeeld.

De derde kaart is getiteld: 'Caert Vande Noort Pool Met Syn Omleggende Landen Alles op Syn Behoorlycke Polis Hooghte Geleyt Door I. Vingboons'.

De schaal is ca 1:22.500.000. Het kaartbeeld, met de noordpool centraal, strekt op de meridiaan van 0°-180° tot 30° noorderbreedte en op de meridiaan van 90°-270° tot voorbij de Kreeftskeerkring, op 10° noorderbreedte. De lengtegraden zijn langs de rand van de kaart getekend en de nulmeridiaan, met breedtegraden, loopt weer over Corvo en Flores. De ontdekkingen van Vries, die overigens evenals Blaeu voor geografische lengte de meridiaan over Tenerife gebruikte, zijn ook in deze kaart weergegeven. Voor de kartografie van Spitsbergen heeft Vingboons een oude bron gebruikt, namelijk de poolkaart van Willem Jansz. Blaeu in diens *Zee-Spieghel* van 1623 opgenomen. Dat geldt trouwens evenzeer voor de poolkaart van Vingboons in de *Bibliotheca Vaticana*.⁴ Ook in deze kaart zijn op verschillende plaatsen schepjes getekend. In de Middellandse Zee is een galei vechtend met een oorlogsschip afgebeeld en in de Atlantische Oceaan weer vechtende Nederlandse en Spaanse schepen. In de hoeken van de kaart zijn de personificaties van de vier jaargetijden getekend. Het zijn linksboven 'winter', rechtsboven 'lente', rechtsonder 'zomer' en linksonder 'herfst', als vrouwen afgebeeld. Deze hoekversieringen zijn ontleend aan een serie anonieme prenten naar Maarten de Vos en uitgegeven door Philips Galle († Antwerpen 1633). De achtergrond van de prenten, is op de kaart weggelaten.

De titel van de vierde kaart luidt: 'Caert Vande Zuydt Pool Met Syn Omleggende Landen Nieuwelyck Betrocken door I. Vingboons'.

De schaal is ca 1:40.000.000. Het kaartbeeld, met de zuidpool centraal, strekt tot voorbij de equator, op 10° noorderbreedte. De lengtegraden zijn langs de rand van de kaart aangebracht en de breedtegraden op de nulmeridiaan. Nieuw Zeeland, evenals op de wereldkaart van Joan Blaeu uit 1645-46 'Nova Zeelandia' genaamd ligt op ca 240° oosterlengte van Corvo en Flores. In tegenstelling tot de wereldkaart zijn door Vingboons de contouren van het onbekende Zuidland, Terra Australis Incognita, wèl ingetekend. Staten eiland, ten zuidoosten van Vuurland, is wederom als eiland afgebeeld en nu wel als 'Staten eijlandt' benoemd. Dit is de bevestiging dat de in 1646 gepubliceerde resultaten van de reis van Brouwer aan Vingboons bekend waren.

In het kaartbeeld is een enkel exotisch vaartuig en zijn verder Nederlandse schepen getekend. In de vier hoeken van de kaarten zijn de personificaties van de vier elementen getekend. Het zijn linksboven 'vuur', rechtsboven 'lucht', rechtsonder 'water' en linksonder 'aarde'. Deze hoekversieringen zijn ontleend aan een serie prenten van Johannes Sadeler I (1550-† Venetië ca 1600)

naar Maarten de Vos.⁵ Ook op deze kaart is de achtergrond van de prenten weggelaten.

De vier kaarten vormen onmiskenbaar een eenheid. Ze zijn niet op dezelfde schaal getekend teneinde, met enige overlap, de gehele toen bekende wereld te kunnen tonen op vellen perkament van nagenoeg dezelfde grootte. Hierin onderscheiden ze zich van andere van Vingboons' bewaard gebleven kaarten, die alle verschillende afmetingen hebben. Ofschoon ze door het ontbreken van geografische informatie van het binnenland gelijkenis vertonen met zeekaarten, zijn ze dat niet. Voor navigatie bestrijken ze een te groot gebied en ook heeft de maker niet overal de meest recente kartografische informatie verwerkt. Dat laatste was ook niet per sé nodig, want het zijn wandkaarten zoals die in een kamer van een regent, een rijke verzamelaar of van een bestuurscollege werden gehangen. Zo is van de Amsterdamse regent en VOC bewindhebber Joan Huydecoper bekend dat hij een kaart van Vingboons had. Jan Vos dichtte in 1662:

'Oost-Indiën, door Vingboons getekent

Dus ziet men Indiën beroemt door vruchtbaarheden

Zinnebeeldige voorstellingen van de elementen 'water', 'aarde', 'vuur' en 'lucht'. Prenten door Johannes Sadeler I naar Maarten de Vos in het Rijksprentenkabinet van het Rijksmuseum, Amsterdam.

Zinnebeeldige voorstellingen van de jaargetijden 'winter', 'lente' en 'zomer'. Anonieme prenten naar Maarten de Vos in het Rijksprentenkabinet van het Rijksmuseum, Amsterdam.

de schatkist daar Natuur haar rijkdom in besluit.
Wie rijk van schatten is bekoort uitheemsche steeden
hier zoekt met gesteent, daer oest men geurige kruidt,
gins vist men paarlemoer, het diert' der watervruchten.
Maar deze schat verstrekt de roofzucht tot een wit.
De schat is haatelijk die d'eigenaar doet zuchten,
de veiligh armoedt heeft het allerrijkst' bezit.

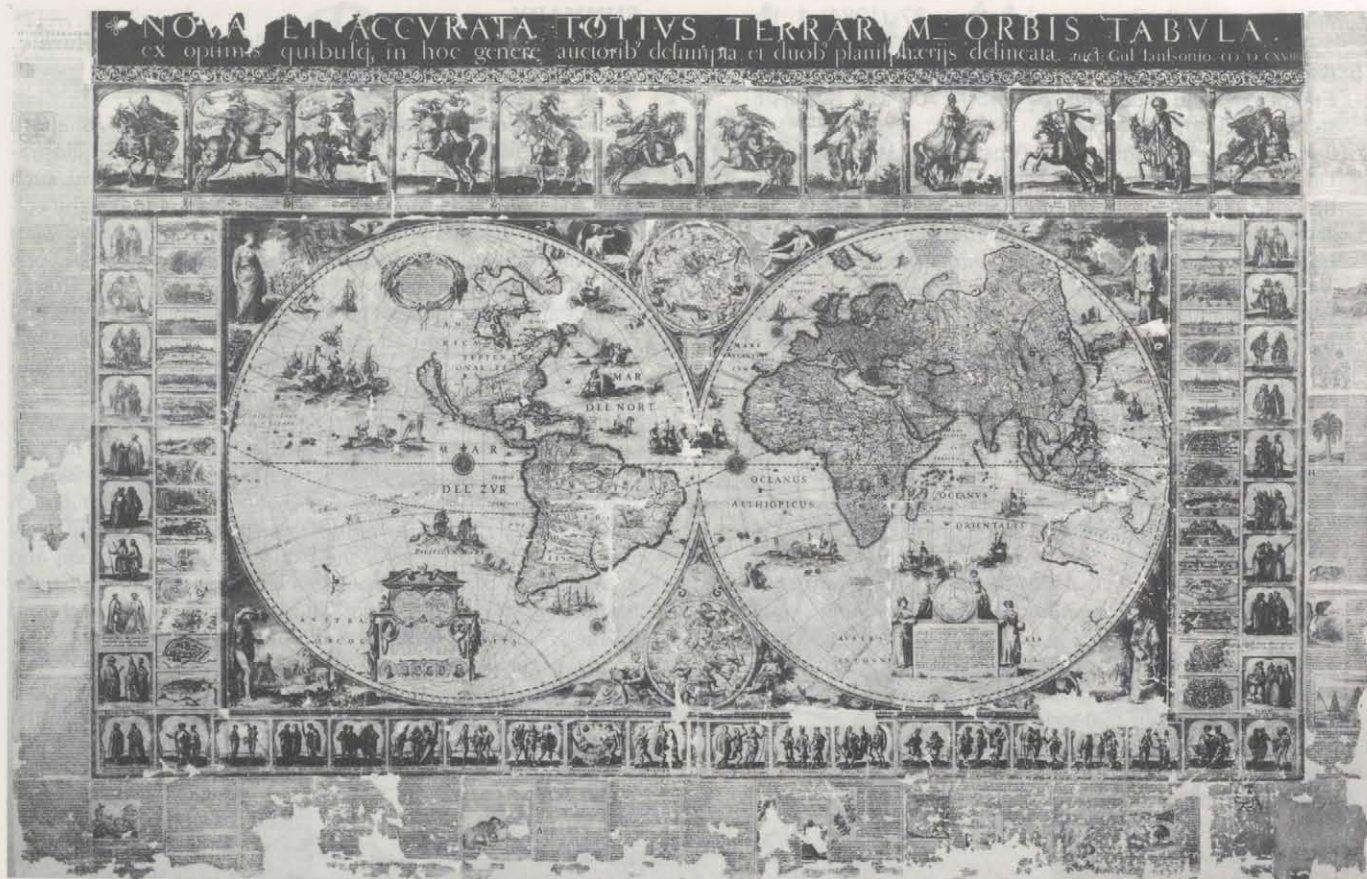
Het poogt zich te vergeefs door zeevloedt te bewaaren,
de holle gierigheid ontziet geen holle baren.⁶

De maker

Johannes Vingboons (1616/17-1670) werkte aan de Amsterdamse St Antoniesbreestraat als kaarttekenaar, -ontwerper en graveur.⁷ Hij was een telg uit een van oorsprong Vlaams geslacht van schilders, (kaart)tekenaars, graveurs en architecten.⁸ Johannes' oudere broer Philips ontwierp verscheidene huizen en maakte ook het eerste, doch niet uitgevoerde, ontwerp voor het nieuwe Amsterdamse stadhuis. Johannes was leerling van de VOC kartograaf Hessel Gerritsz. Hij werkte later nauw samen met Gerritsz.' opvolger bij de VOC, de kartograaf en uitgever Joan Blaeu. Samen produceerden zij onder meer grote globes voor buitenlandse afnemers. Zo'n globe van omstreeks 1650, uit het bezit van de tsaar, wordt bewaard in het Historisch Museum van Moskou. De in 1659 door Blaeu aangekondigde atlas van het VOC-octrooigebied, kon door diens overlijden in 1673 niet worden voltooid. De aanzet tot de atlas bevatte veel werk door en naar Vingboons en is later verspreid geraakt. Ook is zijn werk, al dan niet door andere graveurs gekopieerd, terug te vinden in onder meer *Rerum per octennium in Brasilia* de beschrijving van Brazilië door Caspar Barlaeus uit 1647 en in Blaeus *Grooten Atlas* (1662-1667). Behalve aan Blaeu leverde Vingboons ook rechtstreeks aan kapitaalkrachtige klanten, waaronder Christina van Zweden en Cosimo III de Medici. Ofschoon zijn werk grote invloed heeft gehad, zijn originelen van Vingboons betrekkelijk zeldzaam. Wat bewaard is gebleven is, met werk naar Vingboons, in enkele atlassen ondergebracht en verspreid over een aantal bibliotheken. Zo is de atlas van H.G. Bom, afkomstig uit de collectie van de firma Van Keulen te Amsterdam en daarvoor wellicht van Blaeu, verdeeld over bibliotheken in Parijs, Washington, Rotterdam en Recife (Brazilië). Andere atlassen bevinden zich in de Bibliotheca Laurentiana in Florence, de Bibliotheca Vaticana in Rome, afkomstig van Christina van Zweden, in de Atlas Laurens van der Hem (Nationalbibliotheek, Wenen) en in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. De laatste twee collecties hebben waarschijnlijk deel uitgemaakt van de eerder genoemde VOC-Atlas. Van het werk van Vingboons in het Algemeen Rijksarchief is in 1981 een facsimile-uitgave verschenen.⁹

De herkomst van de kaarten

Dat de kaarten na ruim driehonderd jaar nog steeds bijeen zijn en in schitterende staat verkeren, mag wel heel bijzonder worden genoemd. Het bestaan ervan, in particulier Zweeds bezit, was al langer bekend. Ze werden in 1948 ontdekt en beschreven door de kaarthistoricus Leo Bagrow.¹⁰ De toenmalige directeur van het Scheepvaartmuseum, W. Voorbeijtel Cannenburg, gaf direct ruchtbaarheid aan de ontdekking, maar toch zijn ze daarna in vergetelheid geraakt.¹¹ Ze zijn al die jaren

Wereldkaart van Joan Blaeu uit 1645-46. (Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam).

eigendom geweest van de adellijke familie Rålamb. Friherre (baron) Claes Rålamb (1622-1698) studeerde in de jaren 1642-1644 in Leiden, het Franse Saumur en in Parijs.¹² Hij groeide op tot een cultureel breed ontwikkeld mens die tijdens zijn reizen rijke verzamelingen aanlegde. Door koning Gustav XI werd hij gedwongen zijn boekerij van 15.000 exemplaren af te staan aan de universiteitsbibliotheek van Uppsala, waar deze nog steeds wordt bewaard. Zijn verzameling manuscripten wordt bewaard in de koninklijke bibliotheek in Stockholm. Ook de verzameling Turkse schilderijen en manuscripten die hij in 1656 bijeenbracht tijdens een officiële missie naar Constantinopel, is bewaard gebleven.

Vanuit Leiden en Amsterdam correspondeerde Claes Rålamb met zijn ouders. Waarschijnlijk heeft hij in die periode kennis gemaakt met het werk van de familie Vingboons. Misschien was het zelfs dit contact dat ertoe heeft geleid dat een jongere broer van Johannes, Justus Vingboons (1620/21-1698) kaartenmaker en architect, betrokken raakte bij de bouw van het Riddarhuset in Stockholm. Nadat de Zweedse architect van dit 'huis van de adel' overleed, verbleef Justus in de jaren 1653-1656 in Stockholm teneinde het ontwerp van het Riddarhuset af te maken. Het was geïnspireerd op broer Philips' ontwerp voor het nieuwe stadhuis van Amsterdam. In later jaren vervulde Rålamb, inmiddels hoofd van zijn familie geworden, in het Riddarhuset een belangrijke positie. De kaarten bleven in de familie totdat de zoon van Claes' afstammeling Stina Terese Otilie Eriksdotter Rålamb (1899-1991) en friherre Johan Axel Erland Nordenfalk, onlangs besloot ze te laten veilen.

Gezien de datering van de vier kaarten, die niet van vóór 1645-46 kunnen zijn, kan Rålamb ze tijdens zijn verblijf in Nederland niet hebben gekocht. Aannemelijk is dat dat later, wellicht tijdens de werkzaamheden van Justus Vingboons in Stockholm, is gebeurd.

NOTEN

Voor steun bij het verwerven van de kaarten is dank verschuldigd aan de heren prof. dr. G.G. Schilder, Rijksuniversiteit Utrecht, drs. C.J. Zandvliet, Algemeen Rijksarchief 's Gravenhage en aan mevrouw drs. E. Bos-Rietdijk, Maritiem Museum 'Prins Hendrik' Rotterdam. Voor het determineren van de decoraties op de beide poolkaarten is dank verschuldigd aan drs. J.F. Heijbroek en mevrouw P.L.M. Verhaak, Rijksprentenkabinet Amsterdam. Voor het verstrekken van informatie over de Zweedse herkomst van de kaarten is dank verschuldigd aan dr. Ulla Ehrens-värd, Krigsarkivet Stockholm.

1. Het navolgende werd ontleend aan Günter Schilder, *Monumenta Cartographica Neerlandica III: Twee wandkaarten van de wereld van Blaeu: 1619 en 1645/46*. Alphen aan den Rijn, 1990. p. 263-297.
2. P.A. Leupe, *Reize van Maarten Gerritsz. Vries in 1643 naar het noorden van Japan, volgens het journaal gehouden door C.J. Coen op het schip Castricum*. Amsterdam, 1858.
3. zie over het gebruik van nulmeridianen door Nederlandse zeevaarders en kartografen W.F.J. Mörz Bruyns, *Prime Meridians used by Dutch Navigators. A Survey of the Prime Meridians Used by the Dutch for Navigation and Hydrography, prior to 1884*. In: *Vistas in Astronomy* 28 (1985), blz. 33-39.
4. Günter Schilder, *Development and Achievements of Dutch Northern and Arctic Cartography in the Sixteenth*

and Seventeenth Centuries. In: *Arctic* 37 (1984) 4, blz. 493-514.

5. K.G. Boon (ed.), *Hollstein's Dutch and Flemish Etchings, Engravings, and Woodcuts, ca. 1450-1700*. vol. XXI, Amsterdam, 1980, nrs 529-532.
6. Jan Vos, *Alle Gedichten [...]*. Amsterdam, 1662. blz. 539.
7. De eerste die het belang van Vingboons' werk inzag was de historisch kartograaf dr. F.C. Wieder die 242 kaarten beschreef in deel IV van zijn *Monumenta Cartographica. Reproductions of unique and rare maps, plans and views*. 's-Gravenhage, 1925-33.
8. Het navolgende is ontleend aan *Het kunstbedrijf van de familie Vingboons. Schilders, architecten en kaartmakers in de gouden eeuw*. Amsterdam, 1989, in het bijzonder het hoofdstuk 'Joan Blaeu's Boeck vol kaarten en beschrijvingen van de Oostindische Compagnie. Met schetsen van drie kaarttekenaars: Zacharias Wagenaer, Jan Hendricksz. Thim en Johannes Vingboons' door C.J. Zandvliet, blz. 59-95. Deze publikatie verscheen ter gelegenheid van een gelijknamige tentoonstelling in het Koninklijk Paleis op de Dam.
9. J.Th.W. van Bragt (inl.), *Atlas van kaarten en aanzichten van de VOC en WIC, genoemd Vingboons-Atlas*. Haarlem, 1982.
10. Leo Bagrow, *Vingboons' Maps in Sweden*. Stockholm, 1948 (*Anecdota Cartographica* II), bevattend facsimiles van de vier kaarten met een beschrijving.
11. W. Voorbeijtel Cannenburg, Four Vingboons' Maps discovered. In: *Imago Mundi* 6 (1950) blz. 26.
12. *Den introducerade Svenska Adelns Ättartavlor med tillägg og rättelser*, VI, (Stockholm, 1931) p. 638-639.

SUMMARY

Four maps of the world: The world drawn on vellum c. 1650 by Johannes Vingboons

De Dutch draughtsman, designer and engraver Johannes Vingboons (1616/17-1670) made charts, maps and illustrations for cartographers of the Dutch East India Company, such as Joan Blaeu. He also worked independently for wealthy collectors in the Netherlands and abroad. Among the latter were Christina of Sweden and Cosimo III de Medici. The main body of his work can now be found in collections in Florence, Rome, Vienna and The Hague. The importance of his cartographical work was first recognised by F.C. Wieder around 1925. The four wall maps subject of this article were drawn on vellum around 1650 and depict the entire world as known at the time. Although several Dutch wall maps of that period have survived, examples drawn on vellum are extremely rare. The cartography of Vingboons' maps is mainly based on Joan Blaeu's map of the world of 1645-46. They include recent Dutch discoveries, by Abel Tasman of Van Diemensland and New Zealand, by Gerrit Vries of the Kurile Islands near Japan and the results of Hendrick Brouwer's circumnavigation of Staten Island near Terra del Fuego. The four maps were purchased by the Swedish collector and diplomat Claes Rålamb (1622-1698), probably directly from Vingboons, around 1650. As a set of four they were still in the Rålamb family when Leo Bagrow discovered them in 1948. They remained in the Rålamb family until auctioned in 1992 and acquired by the Scheepvaartmuseum in Amsterdam.

Marcel Destombes (1905-1983).

Contributions sélectionnées à l'histoire de la cartographie et des instruments scientifiques. Selected contributions to the history of cartography and scientific instruments. Ed. by Günter Schilder, Peter van der Krogt and Steven de Clercq. 592 p.

ISBN 90 6194 485 6 f 318,-

Een bundel met 34 artikelen van Marcel Destombes, een van de belangrijkste geleerden op het terrein van de geschiedenis van de kartografie en wetenschappelijke instrumenten. Hij verrichtte met name pionierswerk op het gebied van de Nederlandse kartografie. Bevat tevens een biografie en een uitgebreide bibliografie.

C. Koeman. *Miscellanea cartographica*

Contributions to the history of cartography. Edited by Günter Schilder and Peter van der Krogt. 430 p.

ISBN 90 6194 167 9 f 212,-

Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Cornelis Koeman, emeritus hoogleraar kartografie aan de Rijksuniversiteit Utrecht, zijn 21 van zijn artikelen hiervoor geselecteerd. Daarnaast bevat dit boek een uitgebreide bibliografie van zijn werk.

Covens & Mortier

Stock catalogues of maps and atlases. The 'Catalogus van verscheyde koopere plaaten' of the heirs of Pieter Mortier's widow (1721) and the 'Catalogue nouveau des cartes géographiques' of Covens & Mortier (1763). A facsimile edition with an introduction by Dr Peter van der Krogt. 141 p.

ISBN 90 6194 098 2 f 159,-

A. Stimson. *The mariner's astrolabe*

A survey of known, surviving sea astrolabes. 191 p.
ISBN 90 6194 017 6 f 212,-

Gesneden en gedrukt in de Kalverstraat

De kaarten- en atlasedrukkerij in Amsterdam tot in de 19e eeuw.

Red. Paul van den Brink en Jan Werner. 112 p.
ISBN 90 6194 387 6 f 75,-

In de Gekroonde Lootsman.

Het kaarten-, boekuitgevers- en instrumentenmakershuis Van Keulen te Amsterdam 1680 - 1885.

Onder redactie van E.O. van Keulen, W.F.J. Mörzer Bruyns en E.K. Spits. 104 p.

ISBN 90 6194 397 3 f 75,-

Kaarten met geschiedenis 1550-1800.

Een selectie van oude getekende kaarten van Nederland uit de Collectie Bodel Nijenhuis.

Onder redactie van D. de Vries. 123 p.
ISBN 90 6194 377 9 f 75,-

Kunst in kaart.

Decoratieve aspecten van de cartografie.

Eindred.: J.F. Heijbroek en M. Schapelhouman. 131 p.
ISBN 90 6194 407 4 f 75,-

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever

H&S HES UITGEVERS BV
POSTBUS 129
3500 AC UTRECHT

Restauratieatelier Paul Peters

Restaureren en conserveren van:
Prenten en Grafiek
Atlassen
Globes

Drukken: Het facsimileren van oude kaarten

Weverweg 9
6961 KM

Eertbeek

Tel. 08338 - 54466

Bestaan er getekende militair-topografische kaarten of vestingplannen van Simon Stevin?

Inleiding

Over Simon Stevin is in de loop der eeuwen veel geschreven. Toch is over deze grote geleerde ondanks al deze publikaties nog steeds betrekkelijk weinig bekend. Lezing van de biografie van Dijksterhuis, en van de uitgebreide inleidingen bij de (her)uitgave van Stevins verzamelde werken, geeft nog steeds het gevoel dat veel belangrijks niet gevonden is.¹

Weliswaar zijn in gedrukte vorm plannen van hem bekend voor met fortificaties in verband staande waterwerken in zulke uiteenlopende plaatsen als Calais, Deventer en Vlissingen, maar er bestaat reden om te betwijfelen of er wel originele militair-topografische kaarten of vestingplannen van zijn hand zijn overgeleverd.²

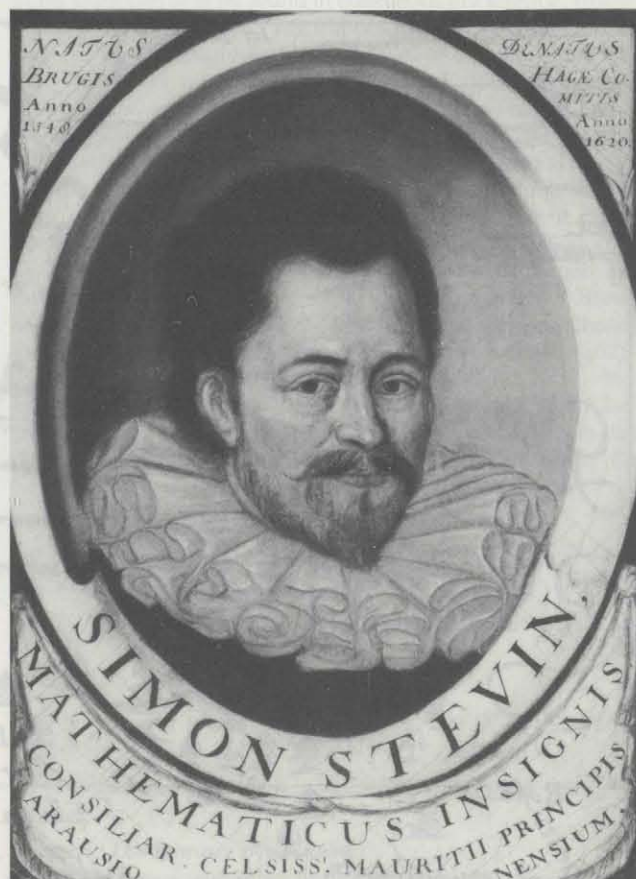
In de historiografie berust de waardering voor Stevin voor een belangrijk deel op zijn reputatie als ingenieur. Voorzover dat ook zijn werkzaamheid als militair ingenieur betreft, moet dat echter wel zijn gebaseerd op zijn boek *De Sterctenbouwing* uit 1594 en op zijn aandeel in de oprichting door prins Maurits van de ingenieursschool aan de Leidse universiteit in het jaar 1600.

Er is echter ook veel over hem beweerd, dat apert onjuist is. Door mij zelf is eerder ten onrechte gesuggereerd dat Stevin reeds in 1583 als militair ingenieur werkzaam was.³ Dergelijke activiteiten kunnen aan hem echter pas toegeschreven worden met betrekking tot het jaar 1593. Tot een formele aanstelling als militair ingenieur kwam het in de Raad van State eerst op 23 december 1603.⁴ Abusievelijk is ook geschreven dat Stevin hoogleraar aan de Leidse universiteit is geweest.⁵ Weliswaar woonde hij vanaf 1581 in Leiden en studeerde hij er vanaf 1583, maar hoogleraar werd hij er niet.⁶

Het heeft er alle schijn van, dat Stevin misschien al tijdens, maar in ieder geval na zijn studie de persoonlijke leermeester van prins Maurits werd. Met vestingbouw hield hij zich, buiten de studeerkamer, waarschijnlijk nog niet bezig. In 1590 werd hij door de Staten van Holland voor het eerst 'ingenieur' genoemd in verband met een octrooikwestie.⁷ Hoewel Stevin vermoedelijk vanaf omstreeks 1593 in persoonlijke dienst van prins Maurits werkzaam is geweest als ingenieur en kwartiermeester, noemde de prins hem zelf 'mijn mathematicom'.⁸

Harderwijk

Voordat er sprake was van een formele aanstelling tot ingenieur begaf Stevin zich in 1598 op verzoek van prins Maurits en de Staten van Holland samen met de ingenieur David van Orliens naar Harderwijk. Hier moest een rapport over de fortificaties gemaakt worden en hier

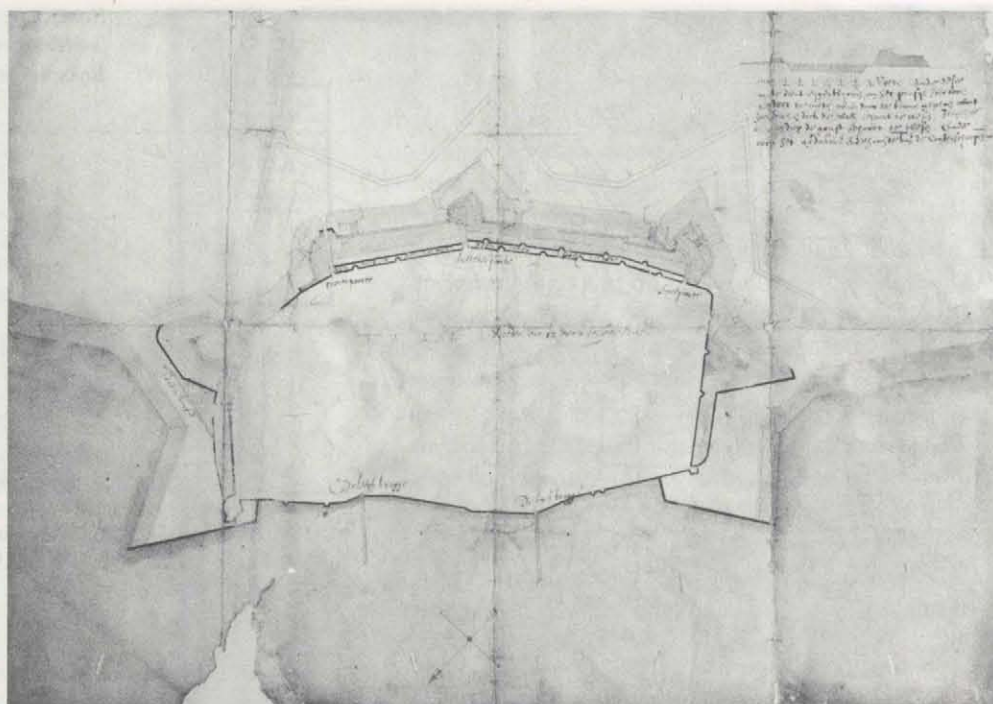

Portret van Simon Stevin (1548-1620), vermaard wiskundige en raadgever van prins Maurits (Universiteitsbibliotheek, Leiden).

begint ook de mythe rond het kartografisch oeuvre van Simon Stevin. Schukking schreef een in het gemeentearchief Harderwijk bewaarde kaart van de vestingwerken van deze stad toe aan David van Orliens en/of Simon Stevin.⁹ De dorsale aantekening (in hetzelfde handschrift als de overige tekst op de kaart) geeft aan dat de kaart op 16 augustus 1621 geregistreerd is.¹⁰ Dit handschrift vertoont geen gelijkenis met dat van Simon Stevin.¹¹ De erop afgebeelde fortificatiewerken zouden zowel rond 1600 als 1620 gepland kunnen zijn. Deze kaart is vermoedelijk vervaardigd door een van de Hollandse ingenieurs, die in opdracht van prins Maurits na het einde van het Twaalfjarig Bestand bezig waren tijdens een

Dr. F. Westra studeerde Nieuwe Geschiedenis in Groningen en promoveerde aldaar in 1992 op een dissertatie over Nederlandse ingenieurs in de Tachtigjarige Oorlog.

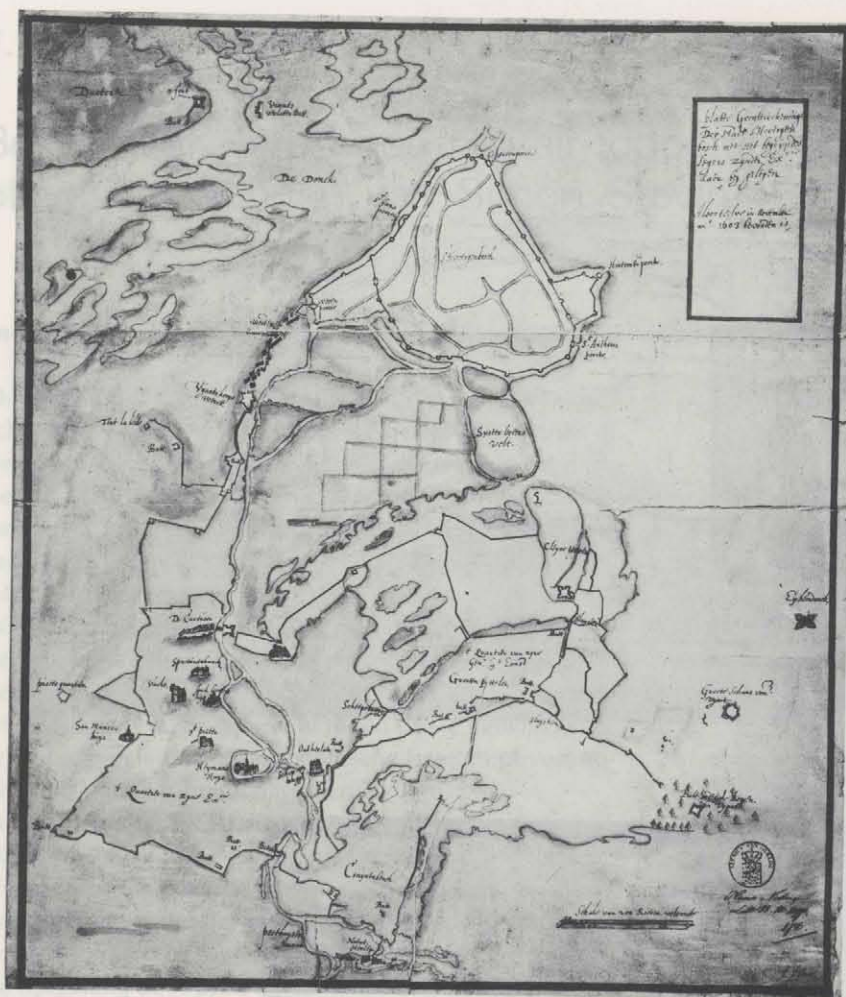
Vestingplan van Harderwijk uit 1621 (Gemeentearchief Harderwijk, foto R.W. den Besten)

Wetgeving was. Dit probleem kan niet helemaal opgelost worden, maar anders kon

Vestingplan voor 's-Gravenhage, begin 17de eeuw (Gemeentearchief, 's-Gravenhage).

Kaart van de militaire operaties rondom 's-Hertogenbosch in 1603 (Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage).

campagne van twee jaar alle belangrijke steden geheel van nieuwe fortificaties te voorzien.¹² In het geval van Harderwijk zou de kaart een weerslag kunnen zijn van de activiteiten van de aldaar in 1621 werkzame ingenieur Jan van den Bossche.¹³

's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch

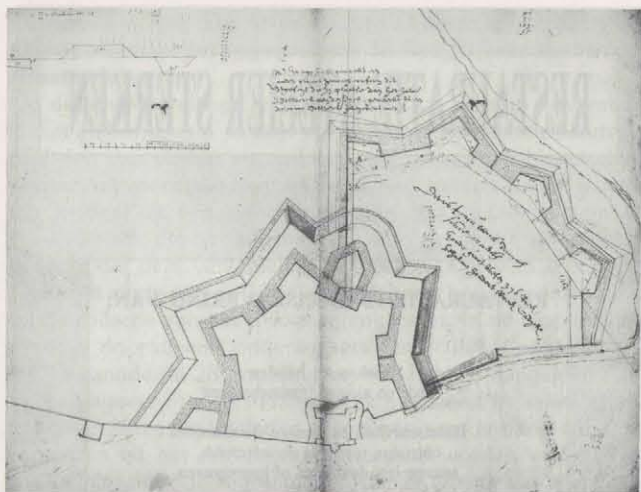
Het was wederom Schukking die, in navolging van de architectuurhistoricus Vermeulen, een fortificatieplan voor 's-Gravenhage aan Stevin toeschreef. Hoewel er tijdens de Opstand tegen Spanje aanvankelijk geen plannen bestonden om de plaats waar Staten-Generaal en Raad van State vergaderden te voorzien van fortificaties, vond prins Maurits het in 1600 toch noodzakelijk versterkingen aan te brengen. Er is inderdaad een vestingplan voor 's-Gravenhage overgeleverd uit het begin van de 17de eeuw, waarbij de plaats gevat is in een geheel cirkelvormige fortificatielinie. Helaas is op geen enkele wijze aan te tonen dat Stevin deze kaart ontworpen heeft. Het feit dat in 1603 door de burgemeesters van 's-Gravenhage een bedrag van driehonderd gulden werd betaald aan de ingenieur Hans van Groll voor een dergelijk vestingontwerp, maakt één en ander nog onwaarschijnlijker.¹⁴

Veel meer lag het voor de hand dat Stevin als kwartiermeester van prins Maurits bij het leger te velde kaarten maakte ten behoeve van offensieve operaties.¹⁵ Vol-

gens Scholten bevindt zich in het kaartenarchief van de genie, dat onderdeel uitmaakt van de kaartenverzameling van het Algemeen Rijksarchief, een kaart die Stevin vervaardigd zou hebben van de militaire operaties rondom 's-Hertogenbosch in november 1603. Scholten schreef de kaart wel aan Stevin toe, maar beeldde haar niet af, zodat hij niet in het openbaar aan een kritisch onderzoek kon worden onderworpen.¹⁶ Door mij zelf is de kaart wel afgebeeld en tamelijk kritiekloos eveneens aan Stevin toegeschreven.¹⁷ Hiertegen is door prof. E.R.M. Taverne oppositie gevoerd en naar mijn oordeel niet geheel ten onrechte. De ondertekening is zeker niet van Stevin zelf. Vergelijking van het overige geschrevene op de kaart met het (bekende) handschrift van Stevin geeft ook aanleiding tot twijfel. Weliswaar is hier geen sprake van een autograaf van Stevin, maar het lijkt heel goed mogelijk dat deze kaart een kopie is van een wel degelijk door Stevin zelf vervaardigde kaart van de militaire operaties rondom 's-Hertogenbosch in het jaar 1603. Zekerheid valt echter niet te bieden en het onderzoek naar de getekende kaarten van Stevin lijkt hier dood te lopen.¹⁸

IJzendijke

Het moet voor vele generaties Stevin-vorsers bijzonder frustrerend zijn geweest dat nooit een originele tekening van Stevin gevonden is, al was het maar om één tastbaar bewijs te hebben dat hij niet alleen maar een theoretisch

Plan voor de uitbreiding van de schans IJzendijke (1605) (Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage).

vestingbouwkundige was. Dit probleem kan nog steeds niet helemaal opgelost worden, maar sinds kort beschikken we over een tot voor kort onopgemerkte kaart uit 1605, die aantoonde dat Stevin zich van kaarten bediende in de praktijk van de vestingbouw.¹⁹

Na de verovering van westelijk Zeeuws-Vlaanderen door prins Maurits en graaf Willem Lodewijk in mei 1604, had de prins de ingenieur Frederick Hoendricx op 8 november van dat jaar een 26 punten tellende instructie doen toekomen met betrekking tot de uitvoering van de werken te IJzendijke. In deze 'gedachtenisse van werken derschansse van Ysendyck, welke zijne Extie aen Frederick Hoendricx beveelt nae te volgen', werd bij punt 25 opgedragen dat 'die blocken der erven sullen zyn gelyck die teyckening inhoudt, die ghy daeraff van Stevyn hebt, (v)uytgenomen dat ghy die erven die aende merckt staen soo sult verteecken dat haer gevels nae de merckt syde (v)uytcomen'.²⁰ Klaarblijkelijk bezat Hoendricx reeds in 1604 een door Stevin vervaardigde kaart van de voorgenomen werken te IJzendijke. Op 18 september 1604 was er ook al sprake van getekende grondplannen van Stevin voor onder andere de fortificatie van Aardenburg.²¹

In mei en juni 1605 ontvingen de Staten-Generaal drie brieven over de voortgang van de werkzaamheden te IJzendijke. Op 21 juni werd gemeld dat de werken meer dan 12.000 gulden gingen kosten en ontvingen de Staten-Generaal een niet gesigioneerde kaart van de fortificaties bij IJzendijke, mogelijk van de hand van Frederick Hoendricx. Eén van de interessante aspecten van deze kaart is de volgende vermelding: 'Mr. Stevyn heeft gemaect een ander project genouch conform dit, utgeseyt dat in plaetse van het halve bolwerck aen den dyck, gemaect is een volcomen bolwerck geteyckent met A'. Met andere woorden, met uitzondering van een half bolwerk bij de letter A beschikken we hier nagenoeg zeker over een praktijkontwerp van Simon Stevin voor fortificaties te IJzendijke uit de jaren 1604-1605.²²

De grootte van de schetskaart is bij benadering 30 x 40

cm. Er is een schaalstok, die 80 roeden telt en 77 mm lang is, waardoor de schaal op circa 1:4000 bepaald kan worden. Het noorden bevindt zich aan de onderzijde van de kaart. Verder staat op de kaart vermeld: 'dit is 't nieu werck dat men soude maecken, zoude groot wesen 376 roeden, behalve hondert roeden cadijck'. Wat opvalt is dat de omvang van de nieuwe fortificaties vele malen groter is dan de oorspronkelijke schans, een van de wezenskenmerken van de nieuwe Nederlandse fortificaties tijdens de Tachtigjarige Oorlog.²³

Het walprofiel en de vorm van de bastions vertonen overeenkomsten met de voorbeelden uit *De Sterctenbouwing*, maar zijn ook weer niet geheel identiek. Zo kan er door specialisten nog veel op deze kaart getuurd en gestudeerd worden. Een authentieke getekende militaire kaart van Stevin is hiërmee nog steeds niet gevonden, maar gezien de vermeldingen op de kaart mag worden aangenomen dat deze schets van IJzendijke Stevins opvattingen over de vestingbouw in de praktijk het best weergeeft.

NOTEN

1. E.J. Dijksterhuis, *Simon Stevin*. 's-Gravenhage 1943; W.H. Schukking, *The art of war*. In: *The principal works of Simon Stevin*, vol. IV, red. E. Crone e.a. Amsterdam, 1964, blz. 5-37.
2. Schukking, blz. 240-245.
3. E. Muller en K. Zandvliet (red.), *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811*. Alphen aan den Rijn, 1987, blz. 229.
4. Algemeen Rijksarchief, Raad van State 21, f. 376, waar werd opgemerkt dat hij als kwartiermeester al tien jaar werkzaam was geweest.
5. M. Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland voor 1750*. Groningen, 1981, blz. 212. Cf. Dijksterhuis, blz. 15.
6. Dijksterhuis, blz. 8.
7. F. Westra, *Nederlandse ingenieurs en de fortificatiewerken in het eerste tijdperk van de Tachtigjarige Oorlog, 1573-1604*. Alphen aan den Rijn, 1992, blz. 94.
8. Dijksterhuis, blz. 10; Westra, blz. 66.
9. Schukking, blz. 18-19.
10. Gemeente-archief Harderwijk, 597.
11. Cf. Muller en Zandvliet, blz. 122.
12. Zoals kan worden afgelezen uit: *Resolutiën der Staten-Generaal, nieuwe reeks 1610-1670*, red. J. Roelevink, V. 's-Gravenhage, 1983, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, grote serie 187, blz. 382.
13. *Atlas van historische vestingwerken in Nederland, samengesteld door de Stichting Menno van Coehoorn*, IIb (de provincie Gelderland), blz. 10. Het graf van deze ingenieur kan heden ten dage nog aanschouwd worden in de St. Gertrudiskerk in Bergen op Zoom.
14. Schukking, blz. 24.
15. Ook bij de aanslag op 's-Hertogenbosch in november 1601 was Stevin betrokken. Doordat hij gewond was geraakt door een vijandelijk schot kon echter de aanleg van drie veldschansen niet worden begonnen, zie: *Journal van Anthonis Duyck*, red. L. Mulder, III ('s-Gravenhage/Amsterdam 1866), blz. 192.
16. F.W.J. Scholten, *Militaire topografische kaarten en stadsplattegronden van Nederland 1579-1795*. Alphen aan den Rijn, 1989, blz. 21.
17. Westra, blz. 65.
18. De in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage berustende tekeningen met betrekking tot het Prinsenhuis in Vlissingen kunnen ook niet als militair-kartografisch beschouwd worden.

19. Westra, blz. 66.
20. Rijksarchief Zeeland, Staten Archief, 1219.
21. *Resolutiën der Staten-Generaal 1576-1609*, red. N. Japikse, H.H.P. Rijperman, XIII. 's-Gravenhage, 1957, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, grote serie 101, blz. 72.
22. Algemeen Rijksarchief, Staten-Generaal, 4910-II.
23. Westra, blz. 96.

SUMMARY

Do there exist military maps or fortification-plans made by Simon Stevin?

Simon Stevin is considered to be one of the most famous engineers in the Dutch Republic during the Eighty Years War. It is therefore rather peculiar that no signed manuscript maps by Stevin have survived the ages. Nevertheless there have been many assumptions about maps drawn by Stevin. The great Dutch historian of fortifications, Schukking, surmised that maps of The Hague and Harderwijk could have been made by Stevin. Further research indicates however, that the map of The Hague was probably drawn in 1603 by the totally unknown engineer Hans van Groll and that the map of Harderwijk stems from the year 1621, which dates from after Stevin's death. More complicated is the map about the military operations around 's-Hertogenbosch (1603) which seems to have been made by him, but has no genuine signature. This is probably a copy of an original by Stevin.

In the archives of the States-General in The Hague recently a map has been found from the fortifications at IJzendijke (Zeeland), which were to be erected in the years 1604-1605. This map, according to its legenda, was, one detail left alone, similar to a map that was devised by Stevin about the same fortifications. In this way we now have more proof about Stevin's ideas about fortifications in practice.

RESTAURATIE ATELIER STERKEN

RESTAURATIE EN CONSERVERING VAN:

Boeken en banden
oude en nieuwe bindtechnieken

Handschriften en andere documenten
ontzuren, reinigen, desinfecteren,
aanvezelen, doubleren of impregneren

Prenten & (wand)kaarten
conserveren, restaureren
verdoeken, reinigen, encadreren
en bergen in opbergssystemen

Charters & zegels
conserveren, restaureren,
strekken, soepel maken
en bergen in opbergssystemen

Vrijblijvend opstellen van een restauratieplan met prijsopgave

De Cloese 7 - 9, 7339 CM Ugchelen (Apeldoorn) Tel: 055 - 42 31 47 Fax: 055 - 43 06 14

Varia Cartographica

Tentoonstelling 'Haarlem in kaart': Vijf eeuwen stadsplattegronden

In de Vleeshal te Haarlem is vanaf 17 november een tentoonstelling te zien van een groot aantal oude plattegronden van Haarlem. Gedrukte en getekende kaarten, vaak prachtig uitgevoerd, geven een beeld van de ontwikkelingen en veranderingen in vijf eeuwen stadsgeschiedenis. Zowel de historische als de artistieke waarde komen aan de orde, evenals de uiteenlopende functies die kaarten konden hebben. Daarnaast wordt aandacht besteed aan landmeters en uitgevers van kaarten. De tentoonstelling zal ook ingaan op de technieken en instrumenten die landmeters en kartografen in het verleden toepasten.

Kaarten uit het verleden vormen een belangrijke historische bron. Zij laten zien hoe de stad in de loop van de eeuwen groeide en veranderde. Oorlogsverwoestingen en het daaropvolgende herstel, economische activiteiten, bevolkingsgroei en nieuwe uitvindingen als de trein en de auto deden het kaartbeeld steeds weer veranderen. Om allerlei redenen werden kaarten van de stad en de omgeving gemaakt: voor militaire doeleinden, voor de grondboekhouding, bij eigendoms- en grensgeschillen, bij ontginning en stadsuitbreiding, voor atlasen en stedenboeken, en om als pronkstuk te dienen aan de wand.

Stadsplattegronden zijn echter meer dan alleen informatiebron of communicatiemiddel. Niet zelden werden ze artistiek verzorgd en vormden ze meesterwerken van tekenkunst en grafiek. Kaarten werden versierd met wapens, landschappen en men-

selijke figuren, soms in prachtige kleuren en met bladgoud versierd.

Voor al in de 17de eeuw werkten kunstenaars en landmeters samen om plattegronden tot ware kunstwerken te maken. Kern van de tentoonstelling vormen stadsplattegronden van Haarlem van 1560 tot nu. De stadsplattegronden worden aangevuld met kaarten van de directe omgeving van Haarlem. De grootste veranderingen hebben juist vaak aan de rand van de stad plaatsgevonden.

De tentoonstelling wordt georganiseerd ter gelegenheid van het verschijnen van het deel over Haarlem uit de reeks *Historische plattegronden van Nederlandse steden*. Deze serie wordt uitgegeven door de Stichting Historische Stadsplattegronden in Lisse, in samenwerking met uitgeverij Canaletto in Alphen aan den Rijn. Het rijk geïllustreerde boek begint met een uitgebreide beschouwing over de stedenbouwkundige ontwikkeling van Haarlem door drs. B.M.J. Speet. A.G. van der Steur geeft een overzicht van de belangrijkste kaarten van Haarlem en omgeving. Het boek besluit met een kartobibliografisch overzicht van alle gedrukte stadsplattegronden van Haarlem en omstreken tot 1927 door mw. M.H.G. Clement-van Alkemade. De belangrijkste 17 stadsplattegronden zijn als losse facsimile-kaarten in de uitgave opgenomen, waarvan sommige meerbladig zijn. Daarnaast bevat het tekstgedeelte nog ongeveer 50 illustraties.

Datum: 17 november 1993 t/m 2 februari 1994.

Plaats: Bovenverdieping Vleeshal, Grote Markt, Haarlem.

Openingstijden: maandag t/m vrijdag: 11.00-17.00 uur, zon- en feestdagen: 13.00-17.00 uur.

Tentoonstelling 'De Atlas Ottens': Een stadhouderlijke prentcollectie 'teruggevonden' in het Rijksmuseum te Amsterdam

Op de tentoonstelling *De Atlas Ottens* die vanaf 6 november in het Rijksmuseum te zien is, worden ruim tachtig kaarten, profielen van steden en andere topografische en historische prenten uit voormalig stadhouderlijk bezit getoond. Ooit maakten zij deel uit van de collectie van Stadhouder Willem V (1748-1806), die het geheel in 1772 verwierf. Er is jarenlang gedacht dat deze verzameling verloren was gegaan.

Sinds het einde van de 19de eeuw behoort bovenstaande atlas tot de collectie van het Rijksprentenkabinet. In de loop der jaren is er door diverse onderzoekers gespeculeerd wie deze atlas, bestaande uit 28 portefeuilles, zou hebben aangelegd. De Friese uitgever François Halma leek het meest in aanmerking te komen. Enige tijd geleden echter kon aan de hand van documenten uit het Algemeen Rijksarchief worden vastgesteld dat de atlas door de kaartuitgever Reinier Ottens was bijeengebracht. Deze verkocht zijn verzameling in 1772 aan stadhouder Willem V. Na verschillende omzwervingen kwam de atlas omstreeks 1900 in het Rijksprentenkabinet terecht. Door de recente ontdekkingen in het Rijksarchief kon de inventaris van de verzameling van Reinier Ottens vergeleken worden met de prenten in de atlas van het Rijksmuseum. Het resultaat van dit onderzoek was dat het om één en dezelfde verzameling gaat. Kortom, de stadhouderlijke collectie, waarvan men aannam dat ze niet meer bestond, blijkt nog vrijwel geheel intact te zijn. De atlas bevat zeldzame bladen zoals het profiel van Amsterdam van Claes Jansz. Visscher uit 1611, een prachtige ingekleurde editie van De Vries' beroemde gezicht op Rotterdam uit 1694, tal van polderkaarten en een keur aan stadsplattegronden. Ook de Zuidelijke Nederlanden zijn vertegenwoordigd door onder andere gezichten op Antwerpen en Brussel.

Tegelijkertijd met de tentoonstelling in het Rijksmuseum wordt in het Paleis het Loo het Meissenservies van Stadhouder Willem V tentoongesteld. Dit servies is versierd met tal van Nederlandse en Oostindische topografische gezichten, die veelal ontleend zijn aan tekeningen en prenten uit die tijd.

Bij de tentoonstelling *De Atlas Ottens*, is een *Bulletin van het Rijksmuseum* te koop waarin de lotgevallen worden beschreven van de verloren gewaande verzameling topografische prenten en kaarten van Stadhouder Willem V.

Datum: 6 november 1993 t/m 30 januari 1994.

Plaats: Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Stadshouderskade 42, Amsterdam; rechterhoofdingang.

Openingstijden: dinsdag-zaterdag: 10.00-17.00 uur, zon- en feestdagen: 13.00-17.00 uur; maandag gesloten.

Lezingencyclus 'Maps and Society'

Een lezingencyclus over de geschiedenis van de kartografie wordt najaar 1993 en voorjaar 1994 georganiseerd door Catherine Delano Smith (University of London) en Tony Campbell (Map Library, British Library). De bijeenkomsten worden gehouden op The Warburg Institute, Woburn Square, Londen om 17.00 uur. De toegang is vrij. Drankje na afloop. Het programma is als volgt:

28 oktober 1993, prof. Stephen Bann (Centre for Modern Cultural Studies, University of Kent), *The Map as Index of the Real: Land Art and the Authentication of Travel*.

18 november 1993, Dr Karen Cook (Map Library, The British Library, London), *False Starts: Early Colour Printing of Geological Maps*.

9 december 1993, prof. David Woodward (Department of Geography, University of Wisconsin), *The Gastaldi Connection: Italian Maps of the Americas in the 1560s and 1570s*.

20 januari 1994, prof. Michael Rogers (Department of Art and Archaeology, School of African and Oriental Studies, University of London), *Art and Mapping: Illustrated Ottoman Campaign Journals*.

17 februari 1993, prof. Roger Kain (Department of Geography, University of Exeter), *Maps and History: Cadasters in the Service of the State*.

17 maart 1993, prof. Martin Kemp (Department of Fine Art,

University of St Andrews), *'A Map on which is painted the three realms of India': Maps and Topographical Views as 'Interior Decoration' in the Renaissance*.

21 april 1994, Dr J.A. Bennet (Whipple Museum of History of Science, Cambridge University), *Ptolemy's Almagest and Geographia: A Reassessment of the Significance of Cartography in the Sixteenth Century*.

26 mei 1994, prof. Barbara Belyea (Department of English, University of Calgary), *Maps, Tribes and Territories: European and Native Maps in North America, 1750-1850*.

Symposium Gerard Mercator

In 1994 wordt herdacht dat de grote Vlaamse kartograaf Gerard Mercator (1512-1594) dan vierhonderd jaar geleden is gestorven. Dit zal aanleiding zijn tot diverse activiteiten, waarover in het volgende nummer van *Caert-Thresoor* meer. Aan de universiteit van Duisburg, de stad waar Mercator de laatste veertig jaar van zijn leven heeft gewoond en waar hij zijn belangrijkste werken heeft vervaardigd, zijn de afgelopen jaren reeds twee symposia gehouden waarin de diverse aspecten van zijn persoon en werk zijn verkend (onlangs verschenen de gebundelde voordrachten van het eerste symposium, zie de literatuurlijst). In het herdenkingsjaar zal dit worden bekrond met een symposium onder de titel *Mercator und die geistigen Strömungen des 16. und 17. Jahrhundert*. Deskundigen op het gebied van historische kartografie, wetenschapsgeschiedenis en kerkgeschiedenis uit o.a. Duitsland, Nederland en België zullen het onderwerp verder uitdiepen. Belangstellenden wordt verzocht zich in verbinding te stellen met prof. dr. René Dirven, Universität-Gesamthochschule Duisburg (FB 3), Postfach 101503, 47048 Duisburg 1, Duitsland. Tel. 09-49 203 3792402.

Verslag studiedag Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie op 3 april 1993

Degenen die gehoor gaven aan de wijze raad van de organisator om met de trein te komen, konden genieten van het voorjaarszonnetje tijdens de wandeling langs de Amstel naar het Amsterdamse Gemeentearchief. Na binnenkomst kijk je of je weer enkele maten op deze 'één-keer-per-jaar-onthoofding' ontwaart. Al gauw zit je midden in een geanimeerd gesprek waarin zich al ras een derde en een vierde mengt. 'Jij schrijft tegenwoordig artikelen, hè?, je mag wel spreken van een kenner op het gebied van pamfletten' en 'Heb je nog wat aan je bibliotheek kunnen toevoegen?'. 'Tooley, ja, en voor een koopje?'

De eerste presentatie werd verzorgd door de heer P. Ratsma en handelde over de plattegronden van Rotterdam. Hij had zijn lezing ingedeeld in zes tijdvakken. In elke volgende periode zie je een steeds verder gaande verzakelijking in de ontwikkeling van het kaartbeeld. Ook in Amsterdam zien we deze verzakelijking optreden. Het zwaartepunt van de lezing van Ratsma lag bij de opkomst van de havens van Rotterdam en de daar direct aan vast te koppelen economische ontwikkeling. Dit lag bij drs M.M.Th.L. Hammeleers wat anders. In zijn lezing stond de ontwikkeling van het stadscentrum centraal. Duidelijk werd dat Amsterdam op kartografisch gebied voor Rotterdam een voorbeeldfunctie had. Met name de gedetailleerde en representatieve overzichtskaart die Balthasar Florisz. in 1625 van Amsterdam maakte, inspireerde de Rotterdammers tot het laten vervaardigen van een eigen kaart in precies dezelfde stijl. Het resultaat hiervan was een kaart die vooral de grootsheid, de bedrijvigheid en het belang van Rotterdam liet zien. Deze kaart diende je het idee te geven dat Rotterdam louter gunstige vooruitzichten te bieden had. Het zou als gevolg moeten hebben dat een ieder zich daar zou willen vestigen. Gezien de groei van Rotterdam als de belangrijkste havenstad, schijnt dat allemaal wel gelukt te zijn.

De lezing van Hammeleers was chronologisch opgebouwd. Via de oudste overzichtskaarten van de stad van de hand van Cornelis Anthonisz., Pieter Bast en de al eerder genoemde Balthasar Florisz. kwam hij uit bij de 18de-eeuwse Amsterdamse bur-

gerwijkaarten. Deze hebben met name betrekking op delen van de oudere kern van de stad. Ze zijn bijzonder nauwkeurig getekend, rijk gedecoreerd en vaak ook ingekleurd. Ook de manuscriptkaarten zijn juweeltjes. Wie kregen deze kaarten nu eigenlijk in handen? De officieren, de schutters, de klerken? In Amsterdam zien we op het burgerwijnniveau een vergelijkbare ingenomenheid, ijdelheid en trots als die bij het hoogste stadsbestuur. Ook bij polder- en waterschapsbesturen komt dit veelvuldig voor. Men pronkte met zowel de burgerwijkenkaarten, als met de overzichtskaarten van polder-, waterschap of stad. In de onderscheiden groepen grootschalige kaarten van Amsterdam onderscheidde Hammeleers de incidenteel vervaardigde kaarten, kadastrale kaarten, de 19de-eeuwse buurtatlassen en verschillende topografische kaarten op een schaal van 1:1.000. De laatste wordt, vandaag de dag nog steeds, uitgegeven door de Amsterdamse Dienst Stedelijk Beheer.

Het is prettig te constateren dat mensen met grote kennis op verschillende gebieden van de kartografie, die kennis met zoveel helderheid op leken kunnen overbrengen en blijven boeien. Zowel Ratsma als Hammeleers zijn daar ook deze keer weer in geslaagd. Beide heren hebben, wat mij betreft op een aangename manier, weer een beetje kennis en vreugde toegevoegd aan mijn beleving van het fenomeen 'de oude kaart'.

Op naar de tentoonstelling *Vier eeuwen Amsterdamse buurten in kaart*. Dit soort tentoonstellingen die continuïteit uitbeelden, geeft de mogelijkheid om enerzijds van de fraaie details van de kaarten te genieten, anderzijds een overzicht te krijgen van de verschillende kaarttypen uit die lange periode. Leidraad van de tentoonstelling was: de verschillende adressen waar de Amsterdamse graanhandelaar Symon Rijckertsz. en zijn nazaten gewoond hebben.

Na de tentoonstelling maakten we een prachtige tocht per rondvaartboot door de Amsterdamse grachten. Al lunchend en koutend bereikten we de steiger bij het Scheepvaartmuseum. De derde lezing van de dag werd gepresenteerd door de heer W.F.J. Mörz Bruyns. Hij maakte ons bekend met een aantal van de moeilijkheden die kwamen kijken bij de navigatie in de eeuw van Blaeu. Een van de belangrijkste problemen was de lengtebepaling op zee. Onder andere hebben Plancius en Blaeu zich hierover het hoofd gebroken. Helaas kwamen ook zij er niet helemaal uit. Vervolgens werd het kompas behandeld. Een lastig punt bij het gebruik van het kompas was de variatie. Wordt het effect hiervan gecompenseerd dan spreken we van een Hollands kompas. Als men het vervolgens 'recht-wijzend' construeert, dan wordt het een Italiaans kompas. In de loop der jaren blijken steeds meer verbeteringen te zijn aangebracht. Naast de weg van de directe waarneming kon de schipper ook zijn toevlucht tot de weg van de berekening nemen. In 1638 verscheen bij Joan Blaeu de *Tafelen van de breedte van de opgang der sonne*. Een ander probleem was de bepaling van de snelheid van een schip. Daarvoor had hij een handlog ter beschikking. Simpel omschreven is dit een plankje aan een touw. Als het overboord geworpen werd, bleef het plankje door een verzwaring aan de onderzijde, recht op in het water staan. Door met behulp van een zandloper de tijd te meten die nodig was om de loglijn af te laten rollen kon de snelheid van het schip bij benadering berekend worden. In de voordracht van Mörz Bruyns werd verder nog ingegaan op diverse andere instrumenten die gebruikt werden bij de navigatie op zee. Te noemen zijn de graadboog of jacobsstaf, het zeeastrolabium, de kwadrant en de hoekboog. Verschillende instrumenten staan afgebeeld op het titelblad van de door Willem Jansz. Blaeu uitgegeven boek de *Spiegel der Zeevaart*.

Mevrouw dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij gaf in haar voordracht een toelichting op de tentoonstelling *Uit de Schatkamer van Blaeu*. De tijd van Blaeu was er een van godsdienstige tegenstellingen. Blaeu bleek aan de rekkelijke, remonstrantse kant te staan. Hiervan getuige het feit dat hij Lucanus *Pharsalia* in de bewerking van Hugo de Groot drukte. Hij was een echte libertijn; ruimdenkend, tolerant, afkerig van fanatisme en het liefst neutraal, iets wat commercieel gezien waarschijnlijk ook het verstandigst was. Zijn ruimdenkendheid blijkt onder andere uit een uitgave van katholieke kerkboeken, ook al deed hij dit onder de naam van Cornelis van Egmond, zijn agent in Keulen.

Naast het uitgeven en drukken van boeken en kaarten hield hij zich bezig met wetenschappelijk onderzoek op het gebied van sterrenkunde, wiskunde, geodesie en zeevaartkunde. Zijn inventiviteit kreeg gestalte in een aantal kartografische primeurs. Te noemen zijn onder andere een enorm profiel van Amsterdam, kaarten van de Beemster, zowel vóór, als na drooglegging, en zijn in de 17de eeuw zo populair geworden 'miniatur-boekjes'. In 1630 publiceerde hij zijn eerste wereldatlas. Op 62-jarige leeftijd werd hij benoemd als kaartmaker van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Na zijn overlijden in 1638 zetten zijn zonen Joan en Cornelis samen het bedrijf voort. Door de vroege dood van Cornelis kreeg Joan alleen de leiding. Joan legde zich, meer nog dan zijn vader, toe op grote, spectaculaire uitgaven. Bij hem verschenen onder andere de stedeboeken van Nederland en van Italië. Verder zag de beroemde atlas *Theatrum Orbis Terrarum* bij hem het licht. Deze werd opgevolgd door de omvangrijke *Atlas Major*. Veel van deze representatief ogende uitgaven werden als relatiegeschenk gebruikt voor vorstelijke of andere hooggeplaatste personen. Joans sociale positie mocht er ook zijn. Onder andere is hij schepen geweest en maakte hij deel uit van het stadsbestuur. Het boekverkopergilde werd mede door zijn invloed opgericht. Ook was hij betrokken bij een koloniale onderneming in Virginia. Hij overleed in 1673 en werd opgevolgd door zijn zonen Willem, Pieter en Joan II, onder leiding van de laatste. Pieters aandeel blijkt uit zijn correspondentie met leden van de familie De Medici en met Machiavelli. In of omstreeks 1695 worden de drukkerij en het woonhuis verkocht. In 1708 treedt Joan II uit het boekverkopergilde en staakt zijn uitgeversactiviteiten. Bij gebrek aan nakomelingen verdwijnt de drukkerij/uitgeverij Blaeu voorgoed van het toneel.

De tentoonstelling *Uit de schatkamer van Blaeu* was vrij beperkt van opzet. Er werd een uitstekend overzicht geboden van de verschillende uitgaven die ruim een eeuw aan de identiteit van de drukkerij-uitgeverij Blaeu hebben bijgedragen. Dat enkele ouderen onder ons na afloop de rug wat extra moesten strekken omdat sommige objecten wel erg laag tentoongesteld waren, zullen we verder maar blauw, blauw laten.

H.H. Algra

Openingstijden Kaartenzaal UBA

De openingstijden van de Kaartenzaal van de U.B.-Amsterdam zijn gewijzigd. De Kaartenzaal is nu niet meer op vrijdag gesloten voor bezoekers maar op maandag. De openingstijden zien er nu als volgt uit:

dinsdag tot en met vrijdag 9.30-13.00 u. en 14.00-17.00 u.
Voor een bezoek aan de conservator dient men bij voorkeur een afspraak te maken (020-5252354).

Belangrijke aanwinst van de British Library

De British Library heeft het archief van de econoom Sir William Petty (1623-1687) aan kunnen schaffen dankzij een bijdrage van het National Heritage Memorial Fund.

Als fabrikant, koopman, natuurkundige, uitvinder, stichter van de Royal Society, sleutelfiguur in de Engels-Ierse betrekkingen en als oorspronkelijk denker op het gebied van economie, demografie en statistiek, overbrugde hij culturen.

Zijn archief bevat onder meer 103 grootschalige kaarten van de 'Down Survey' van Ierland van 1655-59, die een administratieve geografie weergeven, die vrijwel ongewijzigd bleef tot 1921. Van zijn werk heeft hij verslag gedaan in zijn *History of the Survey of Ireland*. Verder heeft hij de 30-delige *Census of Ireland* van 1659 samengesteld.

Als aanvulling op de 'Down Survey' zijn er nog 28 manuscriptkaarten bewaard gebleven, die de basis vormden voor Petty's *Hiberniae Delineatio*. Dit was de eerste gedrukte atlas met Ierse provincie- en graafschapkaarten.

Petty kan beschouwd worden al een van de meest vruchtbare, praktische en invloedrijke denkers van de zeventiende eeuw.

Besprekingen

Catalogus van een verzameling atlassen, kaarten, tekeningen, prenten en foto's van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI) - opgericht in 1847 - uit de periode 1606-1975 aangekocht door het Algemeen Rijksarchief in 1976-1977 / R.M. Haubourdin. - 's-Gravenhage Algemeen Rijksarchief, 1990. - IV, 151 p., 8 ill. - (Algemeen Rijksarchief, Afdeling kaarten en tekeningen, Inventarisreeks ; 2). - ISBN 90-71238-68-7.

De catalogus geeft een overzicht van dat gedeelte van de KIVI-collectie die het Algemeen Rijksarchief op veilingen in 1976 en 1977 aankocht. De catalogus oogt goed doch sober. Hij is door het ARA in eigen beheer uitgegeven. De gevolgde procedure bestond uit het vermenigvuldigen van de losse pagina's door de eigen huisdrukkerij en de 151 pagina's elders laten voorzien van een gebrocheerde band. Erg duurzaam zijn dit soort uitgaven meestal niet, zeker niet bij een frequente raadpleging. De toegangen op de in totaal 1446 beschreven nummers zijn goed. Haubourdin maakte indexen op geografische namen, op persoonsnamen, op trefwoorden en op zaaknamen. Een aardige verrassing is de wat onverwachte deelcollectie van honderden portretten van ingenieurs. Naast lof mogen ook verschillende, veelal kleinere, punten van kritiek op deze catalogus genoemd worden. Het eerste betreft de tekst van het titelblad. Ik vraag de lezer deze eens hardop uit te spreken. U hoort uzelf dan zeggen: '... Catalogus van een verzameling atlassen, kaarten, tekeningen, prenten en foto's van het Koninklijk Instituut Van Ingenieurs (KIVI) - opgericht in 1847 - uit de periode 1606-1975 aangekocht door het Algemeen Rijksarchief in 1976-1977 door R.M. Haubourdin'. Bekruipt U dan ook het gevoel dat de catalogus 'in 1976-1977 door het Algemeen Rijksarchief', dan wel 'door R.M. Haubourdin voor het Algemeen Rijksarchief' aangekocht werd? Het is misschien wat kinderachtig om deze wat ongelukkig lezende combinatie van woorden expliciet te noemen, maar ik vind dat er op een titelblad zelfs niet de suggestie gewekt mag worden van iets wat beslist niet zo bedoeld is.

Een volgende opmerking betreft de inleiding. Deze geeft een aardig, zij het niet erg diepgravend overzicht over de geschiedenis van de collectie. Wat ik mis is een opmerking over andere kopers van de in 1976/1977 geveilde KIVI-collectie. Hoewel beslist niet alle kopers genoemd willen of zelfs maar kunnen worden, is het bijvoorbeeld geen geheim dat een substantieel deel van de oorspronkelijke collectie op de kaartenzaal van de Rijksuniversiteit Utrecht terecht gekomen is.

Enkele volgende opmerkingen hebben betrekking op de wijze van beschrijven van de catalogusnummers. Onder andere staat niet altijd even consequent aangegeven wat de techniek is van een beschreven object. Bijvoorbeeld bij de catalogusnummers 70 tot en met 76 worden zeven rivierkaarten genoemd die alle door 'Waterstaat 10e district' uitgegeven werden. De nummers 70, 71, en 73 t/m 76: 'Litho van Van Langenhuysen'. De beschrijving van nummer 72 noemt hierover niets. Het is mogelijk dat de uitgever niet vermeldt staat op de kaart - ik heb dit overigens niet nagekeken - maar zonder twijfel zal de kaart wel een litho zijn. Een ander punt heeft betrekking op de wijze waarop de schaalvermelding gelayout werd. Indien de schaal van een kaart exact af te lezen is, deze in een corpgrootte gedrukt staat, die overeenkomt met de rest van de beschrijving. Gaat het echter om een berekende schaal, geplaatst tussen vierkante haken, dan werd deze in een kleiner lettertype gezet. De reden voor deze verschillende corpgrootten ontgaat me. Hier sluit direct het afwisselend gebruik van cursief en rechtop staand schrift bij de titelgegevens op aan. Cursief schrift wordt gebruikt bij gegevens die direct van het beschreven blad af te lezen zijn. In alle andere gevallen wordt een rechtop staande

letter gebruikt. Dit is vergelijkbaar met de wijze die de regels voor titelbeschrijving, beter bekend als de FOBID-regels, voorschrijven. Die pleiten voor een consequent gebruik van [] bij vermelding van gegevens die niet van het document zelf zijn te ontlelen. Indien [] ontbreken, behoort de tekst letterlijk van het document af te lezen te zijn. Dat hier een keuze gemaakt wordt voor cursief schrift boven [] is verdedigbaar, dat het vervolgens lang niet altijd even consequent gebeurt, niet. Bijvoorbeeld catalogusnummer 437 geeft de titelgegevens in rechtopstaand schrift, terwijl het grootste deel van deze titel rechtstreeks aan het origineel te ontlelen valt (vergelijk beschrijving 437 met de tekst op de foto van het origineel op pagina 47). Het laatste en zeker niet minste punt van kritiek, is dat er in de catalogus een lijstje zit dat de titel kreeg 'Index verspreide nummers'. Het wat en hoe en waarom van dit wat merkwaardige lijstje wordt nergens uitgelegd. Ik vermoed dat het om kaarten, tekeningen of prenten gaat, waarvan de plaats in de catalogus pas in een (te) laat stadium vastgesteld kon worden. De 'Index verspreide nummers', samen met de 'PM-opmerking' op pagina 46 die zegt dat de inventarisnummers 445-463 (merkwaardig, hier wordt ineens gesproken van inventarisnummers en niet meer van catalogusnummers) niet zijn toegekend, en enkele 'PM-catalogusnummers' (tussen nummers 723 en 724 en tussen 727 en 728) ogen wat slordig bij een uitgave die geacht wordt vele decennia mee te gaan. Als een computerprogramma gehanteerd wordt dat dit soort onvolkomenheden in een laat stadium niet meer kan gladstrijken, moet het in een laat stadium maar met de hand gebeuren. Ondanks bovenstaande kritische noten is de catalogus een zeer nuttig instrument voor veel onderzoekers. Hij krijgt zijn plaats in de reeds indrukwekkende rij catalogi die in de loop der jaren vervaardigd zijn door de medewerkers van de kaartenzaal van het Algemeen Rijksarchief.

Marc Hameleers

Brabantia Illustrata II : Inventaris van Topografische Afbeeldingen aanwezig in de Brabant-Collectie van de Katholieke Universiteit Brabant / Chr.A.M. Kuyser. - Tilburg : Bibliotheek Katholieke Universiteit Brabant, 1992. - 3 dln., lxxv, 475 blz. - ISBN 90-73222-05-2.

Van de hand van dezelfde auteur verschenen in deze serie eerder deel I (Inventaris van Kaarten. - 's-Hertogenbosch, 1978-1981. - 4 dln.) en deel III (Inventaris van Historieprenten. - 's-Hertogenbosch ; Alphen aan den Rijn, 1983). De verzameling berustte toen nog bij het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. In 1986 droeg de provincie het beheer ervan over aan de bibliotheek van de Katholieke Universiteit Brabant (KUB) te Tilburg. Met de verschijning van dit derde deel is het grootste gedeelte van de topografisch-historische atlas van de Brabant-Collectie van de KUB voor een groot publiek toegankelijk geworden.

Binnen deze atlas zijn topografische afbeeldingen, blijkens de inleiding, 'al die afbeeldingen die een stad of dorp in kaart en in beeld brengen zoals plattegronden, stads-, dorps- en landschapsgezichten en afbeeldingen van afzonderlijke bouwwerken'. Dat wil zeggen dat in deze inventaris ook beschrijvingen voorkomen van afbeeldingen op schaal. Men vindt er bijvoorbeeld beschrijvingen van stadsplattegronden, maar ook van technische tekeningen en van kaarten van delen van een stad of dorp. Dit laatste in tegenstelling tot de kaarten die in deel I van de serie worden beschreven. Die geven alle een gebied weer dat gróter is dan een bepaalde stad of dorp. Wie op zoek is naar kaarten en stadsplattegronden van Noord-

Brabant doet er dus goed aan ook deze inventaris te raadplegen.

Stadsplattegronden zijn er snel in op te zoeken. Ze zijn als rubriek opgenomen in een systematisch indelingsschema. Volgens dit schema zijn de beschrijvingen per plaats geordend. Elke beschrijving eindigt met een signatuur waarin de systematische code is gekoppeld aan de code voor de plaatsnaam. Gaat men uit van de beschrijvingen dan zijn de plattegronden alleen al aan hun codering onmiddellijk te herkennen. Ook via het onderwerpsregister, dat afgeleid is van het laagste niveau van de indelingscode, zijn ze in een handomdraai op te sporen. Het zijn er circa 850, de meeste zijn gedrukt en ze verschenen globaal tussen 1600 en nu. Het is wel een gemis dat in deze inventaris, anders dan in deel I van de serie, de afbeeldingen niet, ook niet globaal, gedateerd zijn wanneer daarover geen aanwijzingen staan op het document zelf.

Kaarten (en technische tekeningen) zijn moeilijker te vinden. Ze hebben geen eigen code en komen dus ook niet als rubriek in het onderwerpsregister voor. Bovendien wordt in de beschrijving niet aangegeven om wat voor type document het gaat. Uitgaande van de beschrijvingen zijn ze alleen te herkennen als de titel uitsluitend geeft en er een schaal vermeld wordt op het document. Op deze manier zoekend vond ik een kleine 15 kaarten. Ze zijn bijna alle met de hand getekend en dateren waarschijnlijk uit de 18de eeuw of later.

Vaak zal men echter niet op zoek zijn naar kaarten-in-het-algemeen, maar naar kaarten van een bepaald gebied of vervaardigd door een bepaalde kaartmaker. Met behulp van de registers (geografisch, op onderwerp en op naam van personen en instellingen) zal men dan snel tot resultaat komen.

De inventaris zit namelijk uitstekend in elkaar. In een afzonderlijk deel vindt men, na een korte, heldere inleiding een overzicht van het systematische indelingsschema, de drie registers en een overzicht van werken die in de annotaties bij de beschrijvingen zijn genoemd (en waaruit de desbetreffende afbeeldingen meestal afkomstig zijn). Het is een goede gedachte geweest deze registers en overzichten in een afzonderlijk deel onder te brengen: niet heen en weer te hoeven bladeren vergemakkelijkt het opzoeken in hoge mate. Ook de lay-out is zeer doordacht. Hoewel er per pagina op A4-formaat minstens tien uitvoerige beschrijvingen staan afgedrukt, zijn deze uitstekend van elkaar te onderscheiden en heel gemakkelijk op nummer te vinden. Juist daarom is het jammer dat de plaatsnamen er niet wat duidelijker uitspringen. Nu is het, zoekend vanuit een register, dus op nummer, niet altijd snel te zien op welke plaats de gevonden afbeelding betrekking heeft.

Kon de samensteller van deze serie inventarissen bij deel I en III terugvallen op belangrijke naslagwerken en referentiecatalogi als *Atlantes Neerlandici* van Koeman en de catalogi van de verzamelingen Muller en Stolk, in het geval van deel II had zij die mogelijkheid niet. Dat impliceert dat zij met deze inventaris zelf zo'n referentiewerk heeft samengesteld. Het zullen dan ook zeker niet uitsluitend onderzoekers en andere geïnteresseerden zijn die dit werk zullen raadplegen. Beheerders van andere collecties in Noord-Brabant en daarbuiten hebben een prachtig apparaat in handen gekregen om hun eigen beschrijvingen aan te toetsen.

Fineke te Raa

Vier eeuwen Amsterdamse buurten in kaart : Tentoonstellingscatalogus / samengesteld door Marc Hameleers ; met medewerking van Boudewijn Bakker, Betsy Dokter, Bert Gerlagh en Harmen Snel ; ontwerp omslag Harry Veltman en André Hirs. - 2e gecorrigeerde en nu geïllustreerde oplage. - Amsterdam : Gemeentearchief Amsterdam, 26 febr. 1993. - 30 p. geïll.

Als bibliotheekmedewerker kan ik het niet laten te beginnen met op te merken dat deze catalogus drie verschillende titels heeft nl. die op het voorplat, die op de titelpagina en die welke in het colofon vermeld wordt. Ik ben benieuwd onder welke hoofdtitel de verschillende bibliotheken dit werkje in hun cata-

logi zullen opnemen. Ik heb (grotendeels) gekozen voor de laatste. Dat bij de opgegeven trefwoorden het meest voor de hand liggende trefwoord 'Amsterdam' ontbreekt zal er wel op duiden dat deze trefwoorden alleen voor het Gemeentearchief zelf bedoeld zijn.

Het gaat hier echter om de inhoud. De tentoonstellingscatalogus behoort bij de gelijknamige tentoonstelling die van 27 februari tot en met 8 april 1993 in het Gemeentearchief van Amsterdam gehouden werd over een alleraardigst thema, waarmee de archieven vaak worden geassocieerd maar kaartencollecties wat minder expliciet: genealogie. Hierbij wordt in dit geval eens wat meer nadruk gelegd op de ruimtelijke dimensie van genealogische vragen. Niet dat ik een fanatiek genealoog ben, maar ook ik heb enige jaren geleden een redelijk gelukte poging gedaan om mijn (Amsterdamse) voorouders tot in het midden van de 17de eeuw in kaart te brengen. Vandaar dat de benadering van deze tentoonstelling (naast een meer algemene vraag of er beeldmateriaal van een bepaalde straat in een bepaalde periode terug te vinden is) mij bijzonder aansprak. Centraal staat de stamreeks van Sijmon Rijckertsz., een vrij willekeurig gekozen Amsterdammer, die in 1558 overleed. Aan de hand van kaarten, en zo nodig andere verhelderende archivalia, werd aldus een speurtocht naar de (adressen van) de nazaten van Rijckertsz. door de eeuwen en buurten heen uitgezet, die aansluit bij de onderzoekspraktijk, dus de vragen die dagelijks door genealogen aan een (topografische) archiefcollectie gesteld kunnen worden. Er moest natuurlijk hier en daar water in de wijn gedaan worden. Soms zijn er eenvoudig geen bronnen, soms zijn er te veel bronnen. Soms zijn de relevante kaarten niet goed exposeerbaar en soms wil je zo graag een mooie kaart tonen die weer wat minder relevant voor het onderwerp is. Ook loopt men regelmatig op tegen onnauwkeurige of onvolledige archiefgegevens: 'Bloemgracht bij de eerste brug' of alleen maar een straatnaam. Presentatie van zulke gegevens is natuurlijk lastig op een gedetailleerde perceelskaart en andersom is het jammer als bij heel gedetailleerde adresgegevens een heel grootschalige contemporaine kaart ontbreekt. Al met al vormt de tentoonstelling en de bijbehorende catalogus een inspirerende demonstratie van wat er allemaal met kaarten mogelijk is op genealogisch gebied. Een suggestie dus aan genealogen: als u chronologisch uitgepraat bent, zoek het eens in de ruimte!

Jan Werner

H&S

HES UITGEVERS BV
Postbus 129
3500 AC UTRECHT

PAS VERSCHENEN:

Peter van der Krogt, Marc Hameleers en Paul van den Brink

Bibliografie van de Geschiedenis van de Kartografie van de Nederlanden

Bibliography of the History of Cartography of the Netherlands

f 69,50

Philip Allen

Atlas der Atlassen

f 99,-

Peter van der Krogt

Globi Neerlandici The production of globes in the Low Countries.

f 900,-

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

ALLEN, Ph.

Atlas der atlasen: de kaartenmakers en hun wereldbeeld / Philip Allen; (red. Peter van der Krogt; vert. uit het Engels door Sophie Brinkman). - Utrecht: HES; Turnhout: Brepols, 1993. - 160 p.: ill. - ISBN 90-6194-168-7. - f 99,-. - Vert. van *The atlas of atlases*. - London: Marshall, 1992.

BARBER, P. & C. BOARD

Tales from the map room: fact and fiction about maps and their makers / Peter Barber and Christopher Board. London: BBC Books, 1993. 192 p.: ill. ISBN 0-563-36784-9. £ 16.99. Published to accompany the television series *Tales from the map room*, which was broadcast in Spring 1993.

CASTELLANI ZAHIR, E., J.W.F. VOOGT & J.M.L. INGEN-HOUSZ

Henripolis: Karten zu einem Stadtgründungsprojekt des 17. Jahrhunderts / Elisabeth Castellani Zahir, Johan W.F. Voogt & Johannes M.L. Ingen-Housz. - In: *Cartographica Helvetica* 8(1993), blz. 3-8. - Aangevulde vertaling van het artikel in *Caert-Thresoor* 11(1992), blz. 31-37.

DEKKER, E., & P.C.J. VAN DER KROGT

Globes from the western world / Elly Dekker and Peter van der Krogt. - London: Zwemmer, 1993. - 183 blz. - ISBN 0-302-00618-4.

DONKERSLOOT-DE VRIJ, Y.M.

'Plattegrond der Vesting Duurstede' / Marijke Donkersloot-de Vrij. - In: *Tussen Rijn en Lek: Tijdschrift voor de geschiedenis van het Kromme-Rijng gebied* 27(1993), blz. 24-27. - Betreft plattegrond van het fort Duurstede op Saparoea (Molukken) uit François Valentijn, *Oud- en Nieuw Oost-Indiën* (Dordrecht etc. 1724-1726).

DREESEN, J.B.

Kaarten van Oostende en omgeving van voor het beleg van 1601-1604 / J.B. Dreesen. - In: *De Plate: tijdschrift van de Oostendse Heemkring 'De Plate'* 22(1993), blz. 205-210.

FLÜSSE

Flüsse im Herzen Europas Rhein-Elbe-Donau: Kartographische Mosaiksteine einer europäischen Flusslandschaft. - Berlin: Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, 1993. - 195 blz. - Tentoonstellingscatalogus. - ISBN 3-88226-598-1.

HULSKEMPER, K.

500 jaar Edamse cartografie: plattegronden, landmeters en kaarttekenaars sinds 1540 / Samengesteld door Kees Huls-kemper; met een genealogische bijdrage van Jan Doets. - [Edam: Vereniging Oud Edam, 1993]. - 71 blz. - Catalogus van gelijknamige tentoonstelling.

KAIN, R.J.P., & BAIGENT, E.

The cadastral map in the service of the state: a history of property mapping / Roger J.P. Kain and Elizabeth Baigent. Chicago [etc.]: The University of Chicago Press, 1992. ISBN (cloth) 0-226-42261-5.

KLEMP, E.

Georg Markgraf als Naturforscher, Landmesser und Kartograph in Brasilien (1638-1643) / Egon Klempe. - In: *Cartographica Helvetica* 8(1993), blz. 44-46. - Markgraf karteerde Brazilië onder Johann Maurits van Nassau-Siegen, zijn wandkaart van Brazilië is uitgegeven door Joan Blaeu (1646/47).

KRETSCHMER, I.

Mercators Bedeutung in der Projektionslehre (Mercatorprojektion) / Ingrid Kretschmer. - In: *Mercator und Wandlungen der Wissenschaften...* (zie elders in deze lijst), blz. 151-174.

KROGT, P.C.J. VAN DER

Der Erdglobus von Mercator aus dem Jahre 1541 / Peter van der Krogt. - In: *Mercator und Wandlungen der Wissenschaften...* (zie elders in deze lijst), blz. 175-183.

MERCATOR

Mercator 1994: cultureel ambassadeur van Vlaanderen: nieuwsbrief/bulletin/informativo / hoofdredactie Koenraad Dassen. - Sint-Niklaas: v.z.w. Mercator 1994, 1993. - 6 blz. - Nieuwbrief met informatie over de activiteiten in het Mercatorjaar 1994. Inl. secretariaat v.z.w. Mercator 1994, Postbus 1994, B-9100 Sint-Niklaas.

MERCATOR

Mercator und Wandlungen der Wissenschaften im 16. und 17. Jahrhundert: Referate des 1. Mercator-Symposiums Duisburg, 8.- 9. März 1992 / Manfred Büttner & René Dirven (Hrsg.). - Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1993. - (Duisburger Mercator-Studien / hrsg. von Hans Heinrich Blo-tovogel ... [et al.]: Bd. 1). - 185 blz. - ISBN 3-8196-0155-4. - Historisch-kartografische artikelen afzonderlijk in deze lijst.

OKHUIZEN, E.

The Dutch contribution to the cartography of Russia during the 16th-18th centuries / Edwin Okhuizen. - In: *Russians and Dutchmen: proceedings of the Conference on the Relations between Russia and the Netherlands from the 16th to the 20th century held at the Rijksmuseum Amsterdam, June 1989: Essays* / ed. by J. Braat ... [et al.]. - Groningen: Instituut voor Noord- en Oosteuropese Studies, 1993. - (Baltic Studies; 2). - ISBN 90-73432-02-2. - blz. 71-115.

ORMELING sr., F.J.

Kartografie in voormalig Brits- en Nederlands-Indië / F.J. Ormel-ing sr. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 19(1993) 3, blz. 17-27.

PANNEKOEK, A.J.

Als geograaf bij de Topografische Dienst in het vroegere Nederlands-Indië / A.J. Pannekoek. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 19(1993) 3, blz. 34-38.

TURNER, G.L'E. & E. DEKKER

An astrolabe attributed to Gerard Mercator, c. 1570 / Gerard L'E. Turner and Elly Dekker. - In: *Annals of Science* 50(1993), blz. 403-443.

VISSCHER, Claes Jansz.

Comitatus Hollandiae denuo forma Leonis / curiose editus a Nicolao Iohannis Visscher. facs. uitg. [Haarlem: Antiquariaat Librije International, 1993]. Facsimile in kleur van de uitgave 1648 (Van der Heijden, *Leo Belgicus*, nr. 23.3). Prijs f 65,-. Zie toelichting: 'Op zijn achterste poten' in: *Bonne Route* (Utrecht: Peugeot Talbot Nederland NV, sept. 1993), blz. 14-15. Facsimile eerder opgenomen in *The Atlas Minor of Reinier and Josua Ottens, Amsterdam c. 1745* / C. Koeman. Witney, Oxfordshire: Wychwood Editions, 1989. (*Map treasures of the Bodleian Library*: 1st series).

VOSKUIL, R.P.G.A.

De marine-expedities naar en de opnemingen van de kusten van

Nieuw-Guinea in de eerste helft van de 19e eeuw / R.P.G.A. Voskuil. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 19(1993) 3, blz. 28-33.

WORLD DIRECTORY

World directory of map collections / compiled by the Section of Geography and Map Libraries; edited by Lorraine Dubreuil. - Third edition. - München [etc.]: K.G. Saur, 1993. - ix, 310 blz. - (IFLA Publications ; 63). - ISBN 3-598-21791-9.

ZANDVLIET, K.

Maps of the early Tokugawa era: mirrors of trade and art / Kees Zandvliet. - In: *Glorious past of the Netherlands and Japan*. - [Kobe: Kobe City Museum, et al., 1993]. - blz. 149-157 (Japanse tekst) en 206-212 (Engelse tekst).

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

CARTOGRAPHICA HELVETICA, nr. 8 (Juli 1993)

Castellani Zahir, Elisabeth, Johan W.F. Voogt & Johannes M.L. Ingen-Housz, Henripolis: Karten zu einem Stadtgründungsprojekt des 17. Jahrhunderts (p. 3-8), zie hierboven, Schertenleib, Urban, Die topographische Aufnahme des Kantons St. Gallen 1841-1854 (p. 9-22), Woronowa, Tamara P., Der Portolan-Atlas des Battista Agnese von 1546 in der Russischen Nationalbibliothek von Sankt Petersburg (p. 23-31), Meurer, Peter H., Das Druckprivileg für Matthäus Seutter (p. 32-36), Kreft, Wolfgang, Aspekte der kartographie Ostmitteleuropas bis 1850 (p. 37-43), Klemp, Egon, Georg Markgraf als Naturforscher, Landmesser und Kartograph in Brasilien (1638-1643) (p. 44-46), Bretterbauer, Kurt, Zur Genauigkeitsbeurteilung alter Karten (p. 47-49).

CARTOGRAPHICA HUNGARICA, nr. 3 (1993. május)

Szathmáry, T., Nicolaus Angielus Magyarország-térképe [De kaart van Hongarije van Nicolo Angielini; samenv. in Duits] (p. 2-13), Meurer, P.H., Die vermutliche Originalausgabe der 'Moschoviae Tabula' von Dimitrij Gerasimov und Paolo Giovio (p. 14-24), Gróf L., Marsigli gróf élete II. rész [The life of Count Marsigli, part 2; geen samenv.] (p. 25-29) [zie hierboven], Deák, A.A., Ki rajzolta Luigi Ferdinando Marsigli Duna-térképet? [geen samenv.] (p. 30-31), Plihál, K., Hazánk ismeretlen térképe a XVI. század végéről = Eine unbekannte Landkarte Ungarns vom Ende des 16. Jahrhunderts [vert. en samenv. in Duits] (p. 32-41), Szántai, L., Hevenesi Gábor: Magyarország atlasza 1689 (Gabriel Hevenesi: Atlas van Hongarije, 1689; samenv. in Frans) (p. 42-46), Novak, D., Horvátszág nem Terra Incognita (Régi térképek gyűjtőjének emlékei) (Betreft een kaart van Kroatië, geen samenv.) (p. 47-49).

IMCoS JOURNAL, no. 54 (Autumn 1993)

Beech, G., Tithe maps (p. 6-9); Barber, P., 'The ones that got away': Maps of government and administration in the British Library (p. 11-17).

THE MAP COLLECTOR, no. 64 (Autumn 1993)

Shirley, Rodney, Six new world maps (p. 2-7); Ward, Michael, The mapping of Everest (p. 10-15); Heckrotte, Warren, & Edward H. Dahl, George Louis Le Rouge, Vitus Bering and Admiral de Fonte: a cautionary tale about 'cartographic firsts' (p. 18-23); Ingram, Elisabeth M., The map of the Holy Land in the Coverdale Bible: a map by Holbein? (p. 26-31); Marcombe, David, John Rudd: a forgotten Tudor mapmaker? (p. 34-37); Delano-Smith, Catherine, Son of Rudd: Edmund, another Tudor mapmaker? (p. 38).

Inhoud 12e jaargang 1993

Artikelen

BRUGMAN, C.J.M., De nauwkeurigheid van vier plattegronden van Amsterdam 21
DOKTER, B., M. HAMELEERS, L. RUITINGA & J. WERNER, Op zoek naar kaarten van Amsterdam 11
GENT, R. van, De nieuwe sterren van 1572, 1600 en 1604 op de hemelglobes van Willem Jansz. Blaeu 40
GULEIJ, R., Kaarten en bescheiden van het archief van de dienst Hydrografie 33
HAMELEERS, M., Vier eeuwen Amsterdamse buurten in kaart: Grootchalige kartografie bewaard in het Gemeentearchief Amsterdam 1
HAMELEERS, M., Een Amsterdamse Burgerwijkkaart op de omslag 10
HOFTIJZER, P.G., De Leidse Boekverkoper Pieter van der Aa (1659-1733) en zijn kartografische uitgaven 53
KROGT, P. van der, Een Blaeu-Hondius en een Hondius-Blaeu atlas 59
LOCHES RAMBONNET, D. de, De watercirculatie in het 18de-eeuwse Amsterdam 17
MÖRZER BRUYN, W.F.J., Vier kaarten de gehele wereld omvattend: De wereld door Johannes Vingboons omstreeks 1650 op perkament getekend 73
VISSER, J.C., Jacob van Deventer alias Van Campen? 63
WESTRA, F., Bestaan er getekende militair-topografische kaarten of vestingplannen van Simon Stevin? 82

In memoriam Wouter Hofman (1934-1933)

47

Besprekingen

Brabantia Illustrata II / Chr.A.M. Kuyser (F. te Raa) 89
Catalogus van een verzameling atlanten, kaarten, tekeningen, prenten en foto's van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI) / R.M. Haubourdin. (M. Hameleers) 89
Noord-Holland 1849-1859 (J. Smits) 29
Proceedings of the seminar on teaching the history of cartography (F. Depuydt) 70
De steden van Hollands Noorderkwartier / J. Beenakker (L. Ruitinga) 51
Vier eeuwen Amsterdamse buurten in kaart: Tentoonstellingscatalogus / Marc Hameleers [et al.] (J. Werner) 90
Een wereldreiziger op papier: De atlas van Laurens van der Hem (M. Donkersloot-de Vrij) 70

Varia Cartographica

27, 48, 69, 86

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven 31, 51, 71, 91

Nu te koop van de auteur:

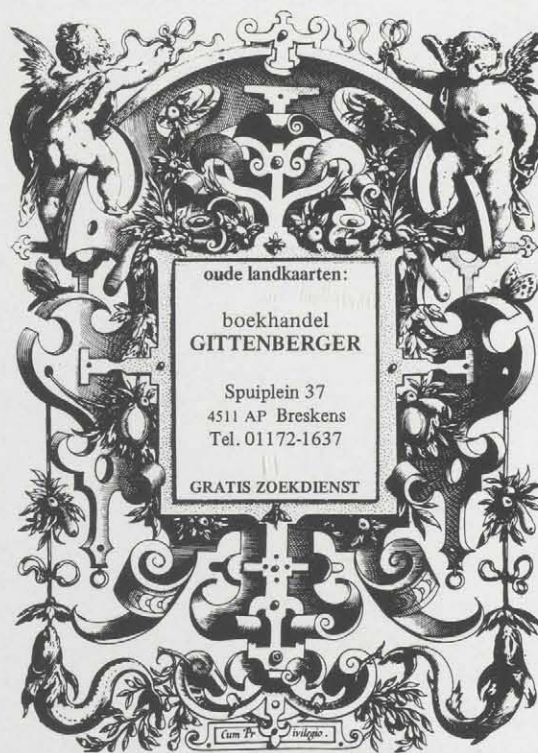
P.C.J. van der Krogt, *Advertenties voor kaarten, atlanten, globes e.d. in Amsterdamse kranten 1621-1811*. With introd. in English. Utrecht, 1985. Geb. XV, 473 p. Met registers op namen, gebieden en onderwerpen.
Te bestellen door overmaking van f 79,- + f 8,- verzendkosten op giro nr. 1.871.411 t.n.v. P.C.J. van der Krogt te Delft onder vermelding van 'Advertenties'.

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. L. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 231476

Old and Rare maps. West Indiana

Günter SCHILDER - *Australia Unveiled*. The share of the Dutch navigators in the discovery of Australia. Amsterdam, 1975. 2 delen in 1. 25 x 17½ cm. (XII), 424 pp. 44 platen, 61 afbeeldingen in de text, en 88 kaarten. Linnen.
 ISBN 90 221 9997 5 Dfl. 170,—

Günter SCHILDER - *The World Map of 1624 by Willem Jansz. Blaeu and Jodocus Hondius*. Amsterdam, 1977. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 244 x 165 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 118 7 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - *The World Map of 1669 by Jodocus Hondius the Elder and Nicolaas Visscher*. Amsterdam, 1978. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 246 x 167 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 119 5 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - James WELU - *The World Map of ca. 1610 by Petrus Kaerius (Pieter van den Keere)*. Amsterdam, 1980. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 10 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 197 x 126 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder en J. Welu.
 ISBN 90 6072 120 9 Dfl. 145,—

Günter SCHILDER - *Three World Maps by Nicolaes van Wassenae and François van den Hoeye of 1661, Willem Janszoon (Blaeu) of 1607, Claes Janszoon Visscher of 1650*. Amsterdam, 1982. 44 x 55 cm. Eén op één facsimiles bestaande uit gezamenlijk 14 bladen, welke drie grote wandkaarten vormen. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 121 7 Dfl. 165,—

Alle prijzen excl. 6% B.T.W.

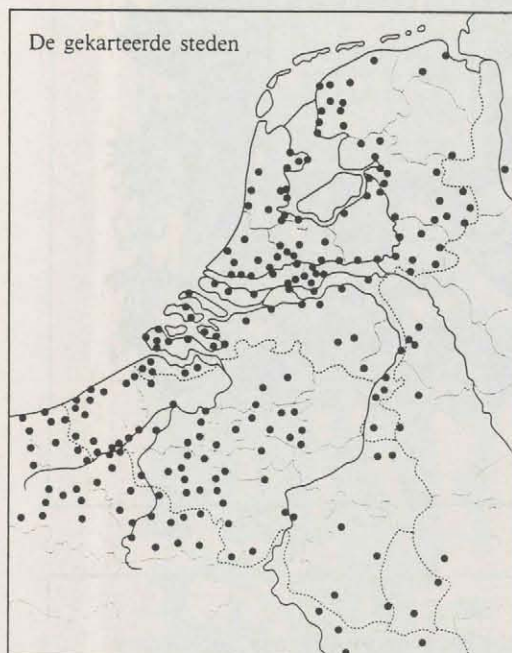
Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever:

NICO ISRAEL
Keizersgracht 489
1017 DM Amsterdam
 Tel.: (020) - 22 22 55.

DE STADSPLATTEGRONDEN VAN JACOB VAN DEVENTER

Reproducties van de minuten en netkaarten
van 222 steden in de 17 Provinciën
vervaardigd door Jacob van Deventer tussen 1558 en 1570

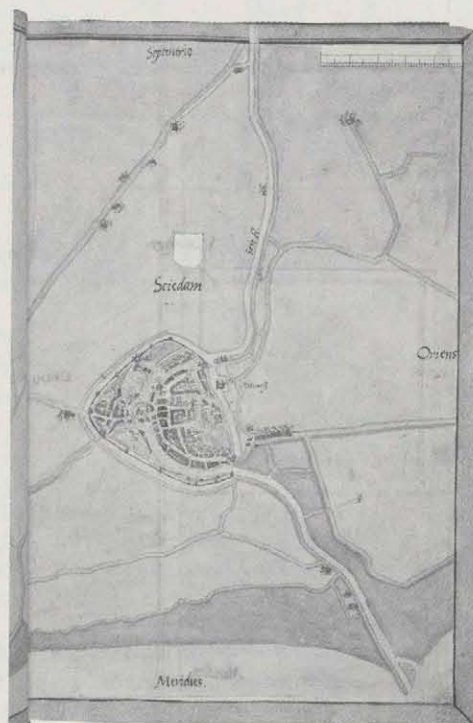
Ca. 325 facsimile's in 15 mappen

Elke map (36 × 51 cm) bevat:

- kleurenreproducties op ware grootte van de minuten en netkaarten van een provincie*
- kaartbeschrijvingen voor elke stad door een lokaal deskundige
- inleiding over Van Deventer en zijn kaarten door J.C. Visser en P.C.J. van der Krogt

* Groningen en Drenthe samen met Overijssel; Noordbrabant en Limburg gezamenlijk.

**Prijs: f 250,— per map
incl. BTW,
exclusief verzendkosten.**

Uitgegeven onder leiding van C. Koeman en
J.C. Visser door ROBAS bv i.s.m. de Stichting
tot Bevordering van de Uitgave van de Platte-
gronden van Jacob van Deventer.

Robas BV
Leeuwendeldseweg 5
Postbus 994, 1380 EZ Weesp
Telefoon 02940 - 62710
Telefax 02940 - 31550

BESTELFORMULIER/INFORMATIEFORMULIER

0 Ik bestel ex van de Stadsplattegronden van Jacob van Deventer, provincie

0 Voordat ik bestel, wil ik graag meer informatie over de uitgave "Stadsplattegronden van Jacob van Deventer".

Naam

Adres

Postcode/Plaats

De ongefrankeerde envelop sturen naar:

Robas bv, Antwoordnummer 6818, 1380 VE, WEESP